

LIMBURGS BIOGRAFISCH REPERTORIUM, aflevering III

Selectie van 23 biografieën

Anten	1851-1913	kunstschilder	Kellens
Barbin	1680-1764	hoogleraar	Kellens
Bosquet	1814-1880	apotheker	Dorren
Cavenne	1777-1856	ingenieur	Starmans
Clerinx	1816-1898	orgelbouwer	Kellens
Dirk II	1220-1260	heer van Valkenburg	Bloemen-Van der Grinten
Écrevisse	1804-1879	literator	Starmans
Meester van Elsloo		beeldsnijder	Kellens
Geuns	1706-1776	natuurkundige	Kellens
Guffens	1823-1901	kunstschilder	Kellens
Habets	1829-1893	priester	Kellens
Lom	1600-1653	annunciate	Bloemen-Van der Grinten
Mantelius	1599-1676	dichter	Kellens
Paquay	1878-1936	geschied- kundige	Kellens
Picard	1706-na 1760	orgelbouwer	Kellens
Puteanus	1574-1646	historiograaf	Bloemen-Van der Grinten
Puteanus	1532-1608	miniaturist	Kellens
Rivo	± 1345-1403	liturgicus	Kellens
Seipgens	1837-1896	toneelschrijver	Kellens
Spalbeek, van	± 1247-na 1304	moniale	Kellens
Steffeswert, van	eind 15de eeuw-na 1524	beeldsnijder	Kellens
Wendelen	1580-1667	astronoom	Kellens
Wolters	1793-1859	waterstaat- kundige	Kellens

LIMBURGS BIOGRAFISCH REPERTORIUM, aflevering III

Selectie van 23 biografieën

Anten	1851-1913	kunstschilder	Kellens
Barbin	1680-1764	hoogleraar	Kellens
Bosquet	1814-1880	apotheker	Dorren
Cavenne	1777-1856	ingenieur	Starmans
Clerinx	1816-1898	orgelbouwer	Kellens
Dirk II	1220-1260	heer van Valkenburg	Bloemen-Van der Grinten
Écrevisse	1804-1879	literator	Starmans
Meester van Elsloo		beeldsnijder	Kellens
Geuns	1706-1776	natuurkundige	Kellens
Guffens	1823-1901	kunstschilder	Kellens
Habets	1829-1893	priester	Kellens
Lom	1600-1653	annunciate	Bloemen-Van der Grinten
Mantelius	1599-1676	dichter	Kellens
Paquay	1878-1936	geschied- kundige	Kellens
Picard	1706-na 1760	orgelbouwer	Kellens
Puteanus	1574-1646	historiograaf	Bloemen-Van der Grinten
Puteanus	1532-1608	miniaturist	Kellens
Rivo	± 1345-1403	liturgicus	Kellens
Seipgens	1837-1896	toneelschrijver	Kellens
Spalbeek, van	± 1247-na 1304	moniale	Kellens
Steffeswert, van	eind 15de eeuw-na 1524	beeldsnijder	Kellens
Wendelen	1580-1667	astronoom	Kellens
Wolters	1793-1859	waterstaat- kundige	Kellens

ANTEN, Joseph Gregorius Fidelus Adam (Djef). Kunstschilder en geschiedschrijver.

Geboren te Hasselt, 18 juni 1851, aldaar overleden, 24 februari 1913; zoon van Joannes Petrus Anten, koopman, en Anna Christina Wage-mans; bleef ongehuwd.

Djef Anten genoot slechts lager onderwijs en volgde daarna schilder- en tekenlessen aan de Academie te Hasselt, waar onder meer Michel Ge-raerts zijn leraar was. Kunstschilderen was zijn passie en de Limburgse Kempen vormde zijn geliefkoosd onderwerp. Aanvankelijk schilderde hij vooral in een romantisch-klassieke stijl. Rond 1880 kwam hij in contact met de landschapschilder J.Th. Coosemans, een knap colorist, die zich toen in Genk kwam vestigen. Anten verafgoedde Coosemans en begon in dezelfde stijl te schilderen: meer impressionistisch, met een zeer eigen coloriet. Anten schilderde de wisselende seizoenen in de hei-de en bossen rond Hasselt en Genk. Bekende werken van hem zijn: Abeelstammen, Eerste Bladeren, Najaarszicht, Decembermorgen-stond, Rijn en Mist, Moerassen van Bockrijck, Een weg in de Dennebossen.

Sedert 1882 werkte hij mee aan tentoonstellingen in binnen- en buiten-land. In mei 1946 werd te Hasselt een retrospectieve Djef Anten ge-houden. Anten interesseerde zich ook voor het culturele leven in zijn breedste betekenis. Zo leverde hij verschillende geschiedkundige bij-dragen over Hasselt's verleden in l'Ancien Pays de Looz en in dagbla-den als De Gazet van Hasselt en De Onafhankelijke. Daarnaast was hij toneelschrijver en acteur. Voor de Koninklijke Maatschappij Minerva, waarvan hij 25 jaar lid was, schreef hij een historisch drama, Edele Harten, opgevoerd op 3 maart 1904, en een blijspel, O! die verwenschte automobielen. Ook in de politiek was hij actief, eerst als gemeente-raadslid (1895) en vanaf 1900 als schepen van openbare werken te Has-selt. Sedert 1892 zetelde hij in de Provincieraad van Limburg en na 1909 was hij lid van de Bestendige Deputatie. Tenslotte was hij ook di-recteur van de tekenacademie te Hasselt. Hij overleed in zijn geboorte-stad in 1913.

Archief:

Rijksarchief Hasselt, verscheidene historische notities over Hasselt; Cfr. Bussels, C.M., Inventaris van het Oud Archief van de stad Hasselt, Brussel 1966, pag. 12.

Werken:

Quelques pages concernant les notices publiées sur la Chapelle de St. Servais appelée communément "Sainte-Croix" dans l'Église paroissale de Hasselt, Hasselt 1909; met A. Hansay, Deux chartes inédits de 1315 et 1359 concernant les monnayeurs du comté de Looz, in: Bulletin de la Commission royale d'histoire de Belgique, 78, 1909, pag. 193-204; Losse aantekeningen over en rond Sint Corneliskapel te Hasselt, Hasselt z.j.

Literatuur:

Swennen, H., Aantekeningen over Limburgsche schilders, in: *Limburgsch Jaarboek* 3, 1894-1895, pag. 87-90; Gessler, J., Djef Anten, in: *L'ancien Pays de Looz* 17, 1913, pag. 17-19 (portret); Droogmans, J., De landschapschilder Djef Anten, 1851-1913, in: *De tijdspiegel* 1, 1946, nr 2, mei, pag. 2-6; Idem, De essayist Z.E.H. Jozef Geurts en de kunstschilder Djef Anten, in: *Verzamelde Opstellen*, deel I, Hasselt 1955, pag. 188-193; Houbart-Wilkin, S., s.v. Anten, in: *Biographie Nationale* (B.N.) 29, 1957, kol. 131-132; *Het Limburgs landschap omstreeks 1900*, Anten-Maclot-Theunissen-Van Doren, Provinciaal Begijnhof Hasselt, 20.10/18.11.1973, tentoonstellingscatalogus, Hasselt 1973; Driessen, M., De schilderkunst te Genk en de Kempische landschapschilders, in: *Vlaanderen* 28, 1979, nr 169, maart-april, pag. 84.

M. Kellens

BARBIN, Paul. Hoogleraar, predikant.

Geboren te Marchenoir (département Loir-et-Cher, France) in 1680, overleden te Maastricht op 13 augustus 1764; zoon van Jean Barbin de Telliers, predikant, en Jeanne Derval; trouwde in 1708 te Hodimont (prinsbisdom Luik) met Jeanne Marie Jacob; ze kregen negen zoons en zeven dochters.

Een maand na de herroeping van het Edict van Nantes (1685) week hij met zijn ouders uit naar de Republiek. Zijn vader werd predikant van de Waals gereformeerde gemeente, eerst te Haarlem (1686-1698) en daarna te Leiden (1701-1718).

Paul Barbin studeerde sedert 1701 theologie aan de universiteit van Leiden, zijn woonplaats. In 1706 werd hij veldprediker bij een regiment in-

fanterie. In 1708 benoemde de Raad van State hem tot predikant te Limburg aan de Vesder en Hodimont. Zijn positie als hervormd predikant op katholiek Luiks grondgebied was nogal precair, zodat hij in 1711 maar al te graag een beroeping aanvaardde als predikant van de Waals gereformeerde gemeente te Maastricht. Hem werd daarna ook het professoraat in de wijsbegeerte opgedragen aan de Illustre School ter plaatse, maar het is niet duidelijk wanneer. Hij promoveerde in de wijsbegeerte aan de Leidse Hogeschool op 5 oktober 1736, remissa disputatione. Dat wil zeggen dat hij bij zijn promotie was vrijgesteld van examens. Dat zou erop kunnen wijzen dat hij al voordien was benoemd tot hoogleraar. Hij verkreeg emeritaat als predikant in 1750, maar bleef als hoogleraar in functie tot januari 1764, enkele maanden voor zijn dood. Hij werd begraven in de Sint-Janskerk te Maastricht.

Literatuur:

Sassen, F., *De Illustre School te Maastricht en haar Hoogleraren* (1683-1794), in: *Mededelingen Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, klasse Letteren*, nieuwe reeks, 35, 1, Amsterdam/Londen 1972, pag. 36-41; Boudin, H.R., s.v. Barbin, in: *B.N.* 40, 1977-1978, kol. 21-25.

M. Kellens

BOSQUET, Joseph Augustinus Hubertus de. Apotheker, paleontoloog.

Geboren te Maastricht op 7 februari 1814, overleden aldaar op 28 juni 1880; zoon van J.G.A. de Bosquet, ontvanger der belastingen te Lanaken, en M.J.M. Mollée; was ongehuwd.

De Bosquet, die zich altijd eenvoudig J. Bosquet noemde, volgde lager onderwijs te Maastricht. Daarna ging hij in de leer bij de apotheker Fred. Henkelius (1783-1859), waar hij in 1834 het apothekersdiploma haalde. Henkelius, die naast apotheker tevens paleontoloog was, leidde hem ook in de studie van de versteende voorwereldlijke levensvormen. Door zelfstudie en onderzoek ontwikkelde Bosquet zich langzamerhand tot één van de meest geziene paleontologen van Europa in de negentiende eeuw. In de loop der jaren legde hij een zeer grote en waardevolle collectie van krijtfossielen aan. Zijn belangrijkste arbeidsterrein

waren de zogenaamde crustacea oftewel schaaldieren en kreeften. Hij correspondeerde met bekende wetenschappers, zoals Charles Darwin. Deze noemde één van de door hem ontdekte fossiele kreeftensoort naar hem: de *Polliceps Bosqueti*.

Meer dan 22 publicaties heeft De Bosquet op zijn naam staan. De twee werken die hem het meeste aanzien bezorgden waren de “*Monographie des crustacés fossiles du terrain crétacé du Duché de Limbourg*” (1854) en de “*Monographie des brachiopodes fossiles du terrain crétacé supérieur du Duché de Limbourg*” (1859). Ook publiceerde hij overzichten van fossiele vondsten in het Limburgse krijt. Bosquet heeft de meeste van zijn werken zelf geïllustreerd. Hij vervaardigde bewonderenswaardig nauwkeurige tekeningen van de minuscule fossielen, die hij met een speciaal projectie-apparaat vergrootte. Om zelf de platen te kunnen vervaardigen, had hij zich de techniek van het steendrukken aangeleerd.

Vanwege zijn wetenschappelijke kwaliteiten werd hij in 1852 benoemd tot correspondent en lid van de staatscommissie tot beschrijving van de bodemgesteldheid en de vervaardiging van een geologische kaart van Nederland. Secretaris was Dr W.C.H. Staring, de “vader van de Nederlandse geologie”. Bosquet werd één van zijn nauwste medewerkers en vrienden. Door interne tegenstellingen werd de commissie echter al in 1855 weer ontbonden en zou Staring het project alleen afmaken. In 1856 werd Bosquet benoemd tot lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen in Amsterdam en in 1864 volgde een ere-doctoraat aan de universiteit van Groningen. Ook in het buitenland werden zijn wetenschappelijke verdiensten erkend. Zo verleende het Londens geologisch genootschap hem in 1868 een gouden medaille.

De Bosquet, die als een zeer bescheiden en teruggetrokken man in Maastricht leefde, stond in zijn woonplaats alleen als apotheker bekend. Van zijn wetenschappelijke prestaties hadden slechts weinig plaatsgenoten gehoord. Na de dood van zijn leermeester Henkelius had hij diens apotheek overgenomen en zou deze meer dan dertig jaren voortzetten. In 1865 werd hij door de Kroon benoemd tot lid van de Geneeskundige Raad voor Limburg en Noord-Brabant. Deze raad moest de inspecteurs en adjunct-inspecteurs van het Geneeskundig Staatstoezicht bijstaan in het onderzoek naar de staat van de volksgezondheid en de uitvoering van de gezondheidswetten van 1865.

Joseph de Bosquet overleed in 1880 na een langdurige ziekte. Van zijn nalatenschap is veel verloren gegaan door het slechte beheer ervan door zijn erfgenaam, zijn zogenaamde “pleegzoon” Mathias Boumans. Zijn

omvangrijke verzameling fossielen is bewaard gebleven en bevindt zich in het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen te Brussel.

Werken:

Voor een volledig overzicht van zijn publicaties, zie Kruytzer, E.M., J. Bosquet, apotheker en paleontoloog 1814-1880, in: *Natuurhistorisch Maandblad*, 52 (1963), pag. 95-103, met een volledig overzicht van Bosquet's publicaties.

Literatuur:

Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek (N.N.B.W.) IV, 1918, pag. 251-252; *Nationaal Biografisch Woordenboek* (N.B.W.) III, Brussel 1968, pag. 103-105; Geyn, W.A.E. van de, Staring's medewerker uit Limburg, in: *Verhandelingen van het Geologisch Mijnbouwkundig Genootschap voor Nederland en koloniën*, Geologische Serie XIV, 1944-1945, pag. 205-214; Ubaghs, C., Notice biografique de Joseph Augustin Hubert Bosquet, in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* (P.S.H.A.L.) 18, 1881, pag. 406-414.

H. Dorren

CAVENNE, François Alexandre. Ingenieur, regeringscommissaris.

Geboren te Arigny St. Benoit (departement der Aisne, Frankrijk) op 3 mei 1777, overleden te Parijs op 11 april 1856; zoon van Quentin Alexandre Cavenne en Marie Anne Godart; hij huwde met Thérèse Adelaïde Victoire Dupont.

François Alexandre Cavenne was afkomstig uit een geslacht van landbouwers. Hij volgde van 1794 tot 1797 onderwijs aan de École Polytechnique, waarna hij, met de titel "ingénieur ordinaire des ponts et chaussées", naar Maastricht werd gezonden. Daar werkte hij mee aan talrijke grote publieke werken die in het departement van de Nedermaas, gedurende de periode van de Republiek en de eerste jaren van het Keizerrijk, tot stand kwamen.

Op 13 juni 1799 volgde ingenieur Cavenne Nicolas Girard op als "commissaire du Directoire exécutif", die ontslag had genomen wegens moeilijkheden met enkele vooraanstaande ambtenaren. In deze functie

van commissaris had François Cavenne in het departement van de Nedermaas de leiding over de vestiging en de organisatie van de Franse instellingen. Hij bevorderde de uitbouw van de departementale administratie en de openbare werken, zoals de weg Tongeren-Maastricht en de ombouw van het kasteel Rekem tot een bedelaarsgesticht. Tevens zag hij toe op een stipte naleving van de wetten, in het bijzonder op die van het verbod godsdienstoefening. De korte periode gedurende welke hij het ambt van commissaris uitoefende, was er een van betrekkelijke rust. De omverwerping van het Directoire en de machtsovername van Napoleon, waarbij de weg van een meer autoritaire staatsvorm werd ingeslagen, werd door Cavenne onmiddellijk toegejuicht. Hij bleef het ambt van commissaris vervullen totdat, op grond van de wet van 17 februari 1800, de prefectuur werd ingesteld. Nadat er een prefect was benoemd, werd Cavenne op 17 april 1800 benoemd tot "conseiller de préfecture", welke functie hij uitoefende tot zijn ontslag op 25 mei 1801.

Na zijn ontslag als "conseiller de préfecture" keerde François Cavenne naar Frankrijk terug, waar hij een verdienstelijke loopbaan doorliep. In 1810 werd hij hoofdingenieur in het departement van de Doire (Piemont). Twee jaar later, in 1812, werd hij overgeplaatst naar Lyon, waar hij plannen ontwierp voor het Rhône-kanaal. In 1825 werd Cavenne benoemd tot "inspecteur divisionnaire", in 1831 tot "inspecteur général" en in 1842 tot "directeur de l'École des Ponts et Chaussées". Op 7 mei 1840 werd hij verheven tot "commandeur de la Légion d'honneur" en vanaf 1848 was hij vice-president van het "conseil général des ponts et chaussées". Napoleon III vertrouwde hem in 1852 een senaatszetel toe. In 1855 trok François Cavenne, 83 jaar oud, zich terug uit het openbaar bestuur. Een jaar later stierf hij te Parijs.

Werken:

Statistique du département de la Meuse-Inférieure, Maastricht 1802.

Literatuur:

Corten, G.J.P.M., *Alignements Droits*. De ontwikkeling van het wengeniet in het Departement van de Nedermaas 1794-1814, in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg XXXII*, 1987, pag. 1-26; Hardenberg, H., *Inventaris van de archieven van het Arrondissement Maastricht van het Departement van de Nedermaas (1794-1814)*, 's-Gravenhage 1914, passim; Hoefler (red.), "Cavenne", in: *Nouvelle Biographie Générale* deel 9, Parijs 1888, kol. 299; Roppe, L., Panhuysen, G.W.A. en Nuyens, E.M., *De decadaire, resp. maandelijk-*

se rapporten van de commissarissen van het Directoire Exécutif in het departement van de Nedermaas (1797-1800), Maastricht 1956, pag. 28-29; Roppe, L., "F.A. Cavenne, regeringscommissaris in het Departement der Nedermaas", in: *Limburg* 36, 1957, pag. 8-10; Roppe, L., "Cavenne", in: *N.B.W.* deel 2, Brussel 1966, kol. 114-116.

J. Starmans

CLERINX, Jan Arnold. Orgelbouwer.

Geboren te Sint-Truiden op 3 augustus 1816, aldaar overleden op 15 november 1898; zoon van Pieter Jan Clerinx, tingietier, en Barbara Beyns; bleef ongehuwd.

Arnold Clerinx ging in de leer bij de orgelbouwer P.F. van Dinter en vestigde zich in 1842 als zelfstandig orgelmaker in zijn geboortestad, waar hij tot 1880 zijn beroep uitoefende. De laatste jaren van zijn leven wijdde hij aan uurwerkreparatie.

In 1847 werd hem een octrooi verleend voor een systeem met één doorlopende windlade, die vanuit twee klavieren bespeelbaar is. De meeste van zijn orgels zijn volgens dit stramien gebouwd. Voor kleinere kerken bouwde Clerinx éénmanuaalsorgels, gedisperseerd met acht tot tien registers. Kenmerkend voor zijn instrumenten is de soliede constructie van het pijpwerk, terwijl de orgelkasten en de klankdisposities invloeden vertonen van de late rococo.

Tot nu toe werden 75 orgels van Clerinx teruggevonden, waarvan nog 31 in de oorspronkelijke toestand. Hij was vooral werkzaam in Limburg en Luiks Haspengouw. Tot zijn beste orgels rekt men die in de basiliek te Kortembos (Nieuwerkerken), te Velm en Groot-Gelmen (Sint-Truiden), te Kortijs (Gingelom), te Opheers (Heers) en te Kerniel (Borgloon). Bekende leerlingen van Clerinx waren de Duitser Frederik Ruëf, die in 1856 te Sint-Truiden een eigen atelier opende, en de Nederlander Jan J. Leyser, die circa 1860 vennoot werd in de firma Pereboom-Leyser te Maastricht. De stijl van deze groep orgelbouwers kan worden aangeduid als romantisch classicisme, waarvan Arnold Clerinx de voornaamste vertegenwoordiger is.

Literatuur:

Gregoir, L.G.J., *Historique de la facture et des facteurs d'orgue*, Ant-

werpen 1865, tweede druk Amsterdam 1972; Humblet, E., Een St. Truidens orgelmaker: Arnold Clerinx (1816-1898), in: *De praestant* 12, 1963, pag. 95-99; Potvlieghe, G., s.v. Clerinx, in: *Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen* deel 2, Brussel 1973, pag. 149-150; Lochner, F., Arnold Clerinx (1816-1898), facteur d'orgues limbourgeois, licentiaatsverhandeling aan de Université Libre de Bruxelles, 1984-1985; Lochner, F., Een Limburgs orgelbouwer: Arnold Clerinx (1816-1898), in: *Limburg* jg LXV, 1986, afl. 5, pag. 218-235; Kriek, H., Arnold Clerinx, orgelmaker te Sint-Truiden (1816-1898), in: *De mixtuur* 12, 1981, nr 35, pag. 165-170.

M. Kellens

DIRK II, heer van Valkenburg.

Dirk II werd circa 1220 te Valkenburg geboren en overleed op 15 oktober 1268 te Keulen. Hij was de oudste zoon van Dirk I, heer van Valkenburg, en diens tweede vrouw Beatrix van Kyrburg-Dhaun. Dirk II huwde 1) Bertha van Limburg-Montjoie; uit dit huwelijk werd een zoon geboren, Walram de Rosse; 2) Johanna van Loon; uit deze verbintenis kwamen verschillende dochters voort.

Dirk I overleed in 1228. Zijn zoon Dirk II was toen ongeveer acht jaar oud. Vandaar dat Beatrix, de vrouw van de overleden heer van Valkenburg, het bestuur waarnam voor haar minderjarige zoon. In 1237 is voor het eerst sprake van Dirk II als heer van Valkenburg. Door zijn huwelijk met Bertha van Limburg-Montjoie werden Monschau, Sittard en een deel van Heerlen aan de heerlijkheid Valkenburg toegevoegd. Uit het tweede huwelijk met Johanna van Loon kwamen enkele dochters voort waaronder Adelheid, die abdisse werd van het adellijk klooster Munsterbilden, en Beatrix, die met de Roomse koning Richard van Cornwallis huwde.

Dirk II speelde een belangrijke rol in de conflicten van de stad Keulen met zijn heer, de vorst-aartsbisschop Conrad van Hochstaden. In 1257 stelde Dirk zich aan het hoofd van de stedelijke troepen, die bij Frechen streden voor het behoud van hun privileges. De aartsbisschop moest met zware verliezen het veld ruimen. Toen in 1261 Engelbertus van Valkenburg, een broer van Dirk II, tot vorst-aartsbisschop van Keulen werd benoemd, werden de banden met de Keulse bevolking verbroken.

Dirk II koos de zijde van zijn broer. Deze kreeg al snel onenigheid met zijn onderdanen over belastingen, die werden opgelegd om de bouw van de dom te bekostigen. De stad Keulen verbond zich met Gelre, Limburg en de bisschoppen van Luik en Münster. Dirk II en Engelbertus kregen de steun van de hertog van Brabant, die nog een appeltje had te schillen met de bisschop van Luik, omdat deze de stad Maastricht bedreigde. Bij de strijd tussen beide partijen in 1267 te Zülpich (ten zuidoosten van Düren) werd Engelbertus verslagen en gevangen genomen. Dirk II trachtte daarom samen met de hertog van Brabant de stad Keulen binnen te dringen om daar het conflict in hun voordeel te beslechten. Helaas werd hun list bekend en bij het gevecht binnen de stadsmuren vond Dirk II op 15 oktober 1268 de dood.

Literatuur:

Corsten, S., Genealogische Uebersicht zur Geschichte der Herrschaften Wassenberg, Heinsberg und Valkenburg im hohen Mittelalter, in: *Heimatkalender des Selfkantkreisses Geilenkirchen-Heinsberg* 22, 1972, pag. 11-17; Strabeek, G. van, *Engelbertus van Valkenburg, Valkenburgse koppen*, Valkenburg 1963; Schurgers, H.J., Notten, J. en Pluymaekers, L., *Geschiedenis van Valkenburg-Houthem*, Valkenburg 1979; Ubaghs, G., *Geschiedenis van het land van Valkenburg*, Leuven 1858; Venne, J.M., *Van de Geschiedenis van het kasteel van Valkenburg, zijn heren en hun drossaarden*, Valkenburg 1951; Welters, A., *Uit Valkenburgs verleden*, Valkenburg 1968, pag. 25-29.

M. Bloemen-Van der Grinten

ÉCREVISSE, Pieter. Literator, publicist.

Geboren op 3 juni 1804 te Obbicht, overleden te Eeklo (Oost-Vlaanderen) op 16 december 1879; zoon van de papierfabrikant Herman Franciscus Dominicus Écrevisse en diens echtgenote Maria Gertrudis Claesens; huwde op 8 juni 1833 te Sittard met Hubertina Burgens; zij kregen drie dochters en een zoon.

Vanwege een lichamelijke handicap was Pieter Écrevisse niet geschikt voor arbeid in de fabriek van zijn vader. Zijn ouders besloten hem te laten studeren. Na de lagere school ging hij in 1816 naar de kostschool van pater Stanislas van Cooth te Grevenbicht. Op 20 juli 1826 legde hij

zijn onderwijzersexamen vierde graad af. Op aanbeveling van Van Cooth werd Écrevisse met dit diploma aangenomen als leraar in de oude talen bij de abdij van Val Dieu in de buurt van Aubel (Luik). Daar het klassieke onderwijs aan particuliere inrichtingen in 1827 werd verboden, werd het College van Val Dieu opgeheven. In oktober 1827 behaalde Pieter Écrevisse het onderwijzersexamen derde graad, waarna hij in het voorjaar van 1828 een betrekking aanvaardde aan de befaamde Amsterdamse kostschool van A.C. Oudemans, een bekend pedagoog en taalkundige. Naast zijn onderwijstaak studeerde Écrevisse 's avonds wiskunde. Zijn verblijf in Amsterdam eindigde in 1829 toen hij om gezondheidsredenen werd gedwongen naar Limburg terug te keren. Na een kort verblijf in Born begaf hij zich naar Charleroi, waar hij aan het atheneum onderwijs gaf in de wiskunde en in de Nederlandse letterkunde. Bij het uitbreken van de Belgische Opstand in 1830 had de anti-Hollandse reactie tot gevolg dat het onderwijs in de Nederlandse letterkunde aan het atheneum te Charleroi werd afgeschaft. Pieter Écrevisse ging vervolgens in Leuven rechten studeren. Daar legde hij op 5 augustus 1831, tijdens de Tiendaagse Veldtocht, zijn kandidaatsexamen af. Een dag nadien vertrok hij als vrijwilliger naar het Belgische leger te Heyst-op-den-Berg en raakte op 11 augustus gewond tijdens gevechten in de buurt van Leuven.

Na voltooiing van zijn studie in 1833 vestigde hij zich als advocaat, verbonden aan de rechtbank van Tongeren, te Sittard. Daar was hij naast zijn ambtelijke bezigheden ook werkzaam als leraar handelskennis en boekhouden aan het College van J.A. Kallen. Tevens gaf hij samen met hoofdonderwijzer J.B. Pothast een jaarboekje uit, getiteld: Nieuwe Sittardsche Almanak tot nut en vermaak voor 1837. Een leesboek voor alle standen. Hier toonde Écrevisse voor het eerst zijn publicistische aanleg met politieke, historische en literaire bijdragen. Écrevisse was ook actief in de Sittardse gemeentepolitiek. Hij werd bij de verkiezingen van 21 november 1838 als gemeenteraadslid gekozen. Op 9 januari 1839 legde hij de eed van trouw aan de koning en de grondwet van België af. Écrevisse sprak zich duidelijk uit vóór de Belgische nationaliteit. In mei 1838 ondertekende hij de Sittardse petitie om afscheiding van België te voorkomen. In 1839 werd hij secretaris van het in dat jaar opgerichte Comité Patriotique. De terugkeer van oostelijk Limburg onder Nederlandse souvereiniteit was echter onafwendbaar en op 21 juni 1839 verliet Écrevisse met zijn gezin zijn woonplaats Sittard.

Op voordracht van de gouverneur van Oost-Vlaanderen, baron L. de Schiervel, had Écrevisse het ambt van vrederechter in Eeklo aanvaard.

In mei 1840 werd Écrevisse gekozen in de Provincieraad van Oost-Vlaanderen. Daar voerde hij, evenals zijn collega Ledeganck, vrede-rechter van Kaprijk en Zomergang, het woord in de Nederlandse taal, hetgeen sedert 1830 niet meer gebruikelijk was. Écrevisse pleitte voor het gebruik van het Nederlands in het Vlaamse bestuur en rechtspraak. Dit optreden maakte hem bekend in de kring der Vlaamsgezinden. In 1843 had Écrevisse al gepleit voor een Nederlandstalig dagblad; hij verleende vanaf het begin zijn medewerking aan het op 1 januari 1844 opgerichte eerste Nederlandstalig blad in België, Vlaemsch België (vanaf november 1844 tot juni 1845 Vlaamsche Belgen geheten), met feuilletons en politiek-economische artikelen. Tussen 1846 en 1848 werkte hij mee aan de Vlaamse Stem. Uit zijn artikelen spreekt een grote afkeer van Frankrijk en de zedenloze Franse literatuur. Hij zag het Vlaamse element als dam tegen de Franse invloed en als grondslag voor de Belgische onafhankelijkheid. Écrevisse was van mening dat de Vlaamse letterkunde het stempel diende te dragen van een diepe eerbied voor godsdienst en zeden en dat ondeugd en vreemd zedenbederf aan de kaak moesten worden gesteld. In deze jaren verschenen ook zijn eerste romans: *De Teuten* (1844), later omgewerkt tot *De Drossaert Clerckx* (1846), *De verwoesting van Maastricht* (1845), *Jacob van Artevelde* (1845) en zijn meest bekende werk: *De Bokkerijders in het Land van Valkenburg* (1845). De handeling in Écrevisse's boeken voltrekt zich veelal in het Limburgse Maastrand; blijkbaar bleef zijn geboorteland een grote aantrekkingskracht op hem uitoefenen.

Na 1846 werd het contact tussen Écrevisse en de flaminganten minder intensief. De oorzaak hiervan moet worden gezocht in Écrevisse's vertrek uit de Provincieraad en in de onderlinge twisten in de Vlaamse Beweging. Als gevolg van zijn ambtsbezigheden en talrijke functies op lokaal gebied was zijn literaire productie in deze jaren een stuk geringer. Schreef Écrevisse in de jaren veertig vier romans en acht novellen, in het begin van de jaren vijftig produceerde hij slechts vier letterkundige werken, waarvan alleen *Egmont's einde* (1850) in boekvorm verscheen. In 1848 stichtte Écrevisse het weekblad *De Eeclonaer*; het eerste nummer verscheen op 1 januari 1849. Hij trachtte er de uit Frankrijk overgewaaid revolutionaire ideeën in te beteugelen. Daarnaast beperkten zijn activiteiten zich tot het deelnemen aan verschillende Nederlandse letterkundige congressen, die als doel nastreefden eenheid te smeden tussen taal- en stamverwanten in Noord- en Zuid-Nederland.

In de tweede helft van de jaren vijftig kwam Écrevisse zijn literaire inactiviteit weer te boven en publiceerde hij bijna dagelijks feuilletons en

journalistieke bijdragen voor De Beurzen Courant van Gent. Hij werkte mee aan het democratisch-liberale tijdschrift Het Leesmuseum (1856-1859). Niet alleen vertaalde Écrevisse in deze jaren uit verschillende talen tientallen werken, ook zijn eigen literaire productie bereikte een top. Zo verscheen het Meilief van Geleen (1858), De kanker der steden (1860), De stiefzoon (1861) en De nicht uit de Kempen (1864). Het laatstgenoemde werk zou tevens zijn laatste pennevrucht zijn. De reden hiervoor was een conflict met zijn uitgevers, die hun contracten niet nakwamen.

De politieke opvattingen van Écrevisse veranderden in de periode na 1850. Was hij voorheen duidelijk katholiek georiënteerd, in het laatste tijdvak neigde hij naar het conservatief liberalisme. Desondanks bleef hij uitgesproken afkerig van de Franse verlichtingsdenkbeelden. In 1874 kreeg hij op zeventigjarige leeftijd zijn pensioen als vrederechter en nam toen de gelegenheid te baat om in zijn laatste levensjaren nog talrijke keren zijn Limburgse geboortegrond te bezoeken. Na Hendrik Conscience was Écrevisse één der meest gelezen schrijvers in het Vlaamse taalgebied. Na een lange periode van betrekkelijke vergetelheid geniet zijn werk nu hernieuwde belangstelling.

Literatuur:

Elias, H.J., *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte* delen 2 en 3, Antwerpen 1963-1964, passim; Habets, J., Levensbericht van Pieter Écrevisse, in: *P.S.H.A.L.* 16, 1879, pag. 516-520; Kamp, H.J. op den, Écrevisse, in: *N.B.W.* deel 3, Brussel 1968, kol. 299-303; Idem, De Sittardse jaren van Pieter Écrevisse (1833-1839), in: *Maasland* 17, 1969-1970, pag. 193-198; Idem, Pieter Écrevisse, de Limburgse Conscience, in: *Maaslandse Sprokkelingen* (Nova Series) 2, 1979, nr 9, 3, 1980, nr 9, 4, 1981, nr 9, 5, 1982, nr 9; Knippenberg, H.H., Letterkundigen uit Limburg. Pieter Écrevisse, M.J.H. Kessels, Huib Ubaghs, in: *De Bronk* 3, juli-augustus 1956, nrs 11 en 12, pag. 344-345; Schuy, G., Een bokkerijder in de Vlaamsche Romantiek, leven, werk en brieven van Mr Pieter Écrevisse, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent 1965; Simonis, A.H. e.a., *Sittard, historie en gestalte*, Sittard 1971, pag. 455-457; Spronck, L., Een Sittardse Almanak (vóór 1837) van Pieter Écrevisse, in: *Jaarboek Bisschoppelijk College Sittard, 1959-1961*, Sittard z.j., pag. 160-167; Verzijl, J.J.M.H., De Vlaamse letterkundige Pieter Écrevisse. Een en ander over zijn leven en familie, in: *De Limburgse Leeuw* 3, 1954-1955, pag. 29-32.

J. Starmans

MEESTER VAN ELSLOO. Beeldsnijder.

Hij wordt genoemd naar een beeld van St.-Anna-te-Drieën, nu bewaard in de parochiekerk van Elsloo, maar afkomstig uit de Munsterkerk te Roermond. Verscheidene andere beelden uit de vroege zestiende eeuw worden op stilistische gronden aan hem toegeschreven, onder meer een rechtstaande Madonna met Kind uit 1523, bewaard in de St.-Jacques te Luik. Dit is het enige beeld uit zijn oeuvre dat is gedateerd. Verder zijn van deze beeldsnijder of van zijn atelier nog bewaard gebleven: een kleinere St.-Annatrits in de kerk van Montfort, een St.-Bernardus in de Roermondse Munsterkerk, staande madonna's te Gerdingen (Belgisch Limburg), Bocholt (Belgisch Limburg), Wijlre (Nederlands Limburg), Sierdorf (Kreis Jülich), Gaesdonk (Kreis Kleve) en in de Verzameling De Stuurs. Te Gerdingen bevindt zich tevens een St.-Quirinus van de Meester. Een zeer fraai werk tenslotte is een zittende St.-Lambertus te Waldfeucht (Kreis Heinsberg). De Meester van Elsloo onderging invloeden van het Rijnland en uit het Kleefse. Zijn beelden zijn sierlijk en enigszins gekunsteld. De figuren maken nogal pathetische gebaren in een genre-achtige uitbeelding. Kenmerkend voor zijn stijl zijn verder de hoekige en maskerachtige snit van de koppen en de levendig gevormde handen met lange, sterk gelede vingers. De plooien in de kleding zijn uiterst beweeglijk, vandaar een wat maniëristische gedwongenheid. Verscheidene andere beelden staan nog in losser verband tot zijn oeuvre en zijn wellicht uit zijn atelier of van leerlingen afkomstig. Het is zeer moeilijk om het werk van de Meester zelf volledig te onderscheiden van dit van zijn leerlingen, laat staan de afzonderlijke bijdragen van deze laatsten te identificeren. Bovendien moet men rekening houden met de invloeden van andere beeldsnijdersateliers, zoals deze van Jan van Steffeswert of de Meester van het Beekse Calvarie. Net als deze twee beeldhouwers markeert de Meester van Elsloo de overgang van de laat-gotiek naar de vroege renaissance in het Maasland.

Literatuur:

Timmers, J.J.M., Een onbekende beeldhouwer der zestiende eeuw, de "Meester van Elsloo", in: *Oud Holland* 57, 1940, pag. 75-78; *De Meester van Elsloo, Oppergelders beeldhouwer XVIe eeuw*, Horst 1974, tentoonstellingscatalogus, 44 pag.; Timmers, J.J.M., *De Kunst van het Maasland, deel II*, Assen 1980, pag. 164-166.

M. Kellens

GEUNS, Pieter. Natuurkundige, kunstenaar.

Geboren te Maaseik, 18 april 1706, aldaar overleden, 6 februari 1776; zoon van Petrus Geuns, ivoordraaier, en Agnes Maes; huwde te Maaseik, 3 mei 1744, Maria Agnes van Carlo.

Pieter Geuns studeerde tot zijn 17de jaar aan het kruisherencollege te Maaseik. Daarna trok hij naar Parijs waar hij bij befaamde goudsmeden in de leer ging. Buiten de edelsmeedkunst leerde hij ook andere kunstambachten als de gravure en het ivoorsnijwerk. In 1731 keerde hij als een volleerd meester naar Maaseik terug en bleef er heel zijn leven wonen. Naast de kunstnijverheid legde hij zich toe op de studie van de natuurwetenschappen; vooral het magnetisme en de optica genoten zijn aandacht. In zijn huis richtte hij een laboratorium in, waarin hij zelf allerlei instrumenten vervaardigde. In 1744 deed hij reeds proeven over de invloed van magnetische staven op de magneetnaald. Later wijdde hij een volledige publicatie aan het magnetisme en andere fysische verschijnselen: *Mémoire sur les aimants artificiels* (1768), waarvan hij in 1769 op eigen kosten een Nederlandstalige bewerking op de markt bracht.

Geuns was vooral geïnteresseerd in de praktische toepasbaarheid van zijn opzoekingen. Zo wist hij een draaiboormachine te vervaardigen, waarmee hij bas-reliëfs in ivoor kon uitwerken. In het Regionaal Archeologisch Museum te Maaseik worden nog verscheidene ivoren kunstwerkjes van Geuns bewaard, onder meer twee medaillons met de voorstellingen van Judith en Holofernes en de Godin Diana; verder allerlei kunstige gebruiksvoorwerpen, zoals een waaier, doosjes, een naaldenkoker en een fijn geciseleerd kruisbeeldje. Deze kunstig vervaardigde kleinoden zijn typisch voor de tweede helft van de achttiende eeuw. Het zijn staaltjes van een virtuoze techniek in een pijnlijk zuivere uitvoering, maar zonder veel gevoelswarmte. Geuns ontwierp ook het plan van de beplanting met lindebomen op de markt te Maaseik. Drie-maal nam hij het burgemeestersambt in zijn geboortestad waar, eenmaal vóór zijn huwelijk en daarna in 1759-1760 en in 1763-1764.

Werken:

Mémoire sur la construction des aimants artificiels, Venlo, C. Derckx, 1768; *Beknopte Beschrijvinge over het maken van alle bedenkelijke soorten van Magneteten ...*, op eygen onkosten, 1769.

Literatuur:

Gielen, J., Pierre Geûns, un artiste tourneur belge du commencement du XVIIIe siècle, né à Maeseyc (Belgique), in: *Bulletin des commissions royales d'art et d'archéologie* 19, 1880, pag. 57-64 en 28, 1889, pag. 201-208; Thonissen, J.J., s.v. Geuns, in: *B.N.* 7, 1880-1883, kol. 693-694; Le Physicien Maeseckois Pierre Geuns, in: *L'ancien Pays de Looz* 9, 1905, pag. 60; Scherer, C., s.v. Geuns, in: Thieme-Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* deel 13, Leipzig 1920, pag. 502; Claessens, B., Pieter Geuns, Een Limburgsche Physicus en Kunstenaar uit de XVIIIde eeuw, in: *Limburg* 24, 1943, pag. 21-25; Renson, G., Pieter Geuns, beroemde physicus en kunstenaar, in: *De Tijdspiegel* 2, 1947, pag. 240-242 (ill.).

M. Kellens

GUFFENS, Godfried Egide. Kunstschilder.

Geboren te Hasselt, 22 juli 1823, overleden te Schaarbeek, 11 juli 1901; zoon van Andreas Guffens, bakker, en Dorothea Meeuwis; huwde in oktober 1852, Anne-Marie-Thérèse Wijnen; een zoon en drie dochters. Godfried Guffens ontving zijn basisonderwijs van juffrouw Soiron, die in zijn ouderlijk huis een meisjesschooltje had geopend. Later volgde hij tekenlessen bij Doigny aan de Hasseltse tekenschool. Zijn talent werd opgemerkt door Ulysse Claes, kunstkenner en eigenaar van de vroegere abdij van Herkenrode. Deze bezorgde hem een studiebeurs van de stad Hasselt en de Provincie, zodat hij van 1838 af aan de Academie te Antwerpen kon studeren onder leiding van Nicaise de Keyser. Zijn eerste grote werk was een schilderij met de afbeelding van graaf Arnold IV van Loon, die in 1232 stadsrechten verleende aan Hasselt. Dit werk siert momenteel de raadszaal van het Hasseltse stadhuis. Aan de Provincie schonk Guffens een schilderij van Mantelius, doch dit doek is door de slechte staat van bewaring verloren gegaan. In 1845 stelde Guffens voor het eerst tentoon in Parijs en nadien nog in 1847 en 1849, samen met zijn vroegere medestudent Jan Swerts (1820-1879); van 1850 tot 1852 maakten beiden een studiereis door Duitsland en Italië. Zij raakten sterk onder de indruk van de zogenaamde Nazareners, een groep jonge Duitse schilders rond J.F. Overbeck (1789-1869), die in opstand kwam tegen het "heidens" classicisme en terug greep naar de christelijk geïnspireerde kunst uit de middeleeuwen.

Van hen leerden zij de monumentale schilderkunst, die zij na hun terugkeer ook in België invoerden. Hun eerste opdracht was de beschildering van de muurpanelen van de in byzantijnse stijl gebouwde kerk van Onze-Lieve-Vrouw Bijstand te Sint-Niklaas (1853-1871). Nadien decooreerden zij nog verscheidene kerken in dezelfde stijl.

Een fervent voorstander en verdediger van hun christelijk-archaïserende kunst vonden zij in de persoon van Adolf Siret, de uitgever van de *Journal des Beaux-Arts*. Ook in de burgerlijke bouwkunst was er interesse voor hun monumentale muurschilderingen. In de raadszaal van de Hallen van Ieper (1861-1869) en de schepenzaal van het stadhuis te Kortrijk (1873-1876) brachten zij fresco's aan met historische taferelen. Inmiddels was Guffens in 1871 naar Schaarbeek verhuisd, waar hij op de Lehonplaats een huis met atelier had laten bouwen, terwijl Jan Swerts in 1874 tot directeur van de Academie te Praag werd benoemd. Guffens bracht nadien nog muurschilderingen aan in de doopkapel en het koor van de St.-Quintinskathedraal te Hasselt (1877-1879) en in de St.-Ursulakerk te Lanaken. Guffens was ook een bekend portrettist: talrijke gegoede burgers, edelen en politici, ook uit Limburg, lieten zich door hem op doek vereeuwigen. In totaal is een honderdtal portretten van hem bekend. Tussen 1886 en 1895 reisde Guffens nog driemaal naar Italië om vooral fresco's van Italiaanse meesters uit de veertiende en de vijftiende eeuw te kopiëren. In zijn laatste levensjaren trok hij zich geregeld terug op het Montaignehof te Lanaken, waar hij net als zijn leerling Jan Willem Rosier een welkome gast was bij de gezusters Riedi de Montaigne. Guffens overleed te Schaarbeek in 1901.

Archief:

Antwerpen, Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, bundel Guffens; Hasselt, Stedelijk Museum, correspondentie G. Guffens; Hasselt, Provinciaal Archief- en Documentatiecentrum, verzameling kranteknipsels; Sint-Truiden, Provinciale Dienst voor het Kunstpatrimonium, verzameling brieven en documenten.

Werken:

St.-Niklaas, kerk van Onze-Lieve-Vrouw Bijstand, muurschilderingen; Hasselt, St.-Quintinskathedraal, muurschilderingen in doopkapel; Lanaken, St.-Ursulakerk, priesterkoor; Kortrijk, stadhuis, schepenzaal.

Literatuur:

Riegel, H., *Geschichte der Wandmalerei in Belgien seit 1856. Nebst Briefen von Cornelius, Kaulbach, Overbeck, Schnorr, Schwind und anderen an Godfried Guffens und Jan Swerts*, Berlijn 1882; Maréchal, E., Notice sur E. Godfried Guffens peintre d'histoire, membre de l'académie royale de Belgique, in: *Annales de l'Académie royale de Belgique* 68, 1902, pag. 25-26; Idem, *La peinture décorative en Belgique: E.G. Guffens*, Brussel 1902; Leen, E., Godfried Guffens, in: *Limburgsche Bijdragen uitgegeven door het leesgezelschap van Hasselt* 1, Hasselt 1903, pag. 113-119; Hymans, H., *Belgische Kunst des 19. Jahrhunderts*, Leipzig 1906, pag. 117 e.v.; Vollmer, H., s.v. Guffens, in: Thieme-Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* deel 15, Leipzig 1922, pag. 250-251; Roelandts, O., *Les peintres décorateurs belges décédés depuis 1830*, Brussel 1936; Vanderstraeten, C., Godfried Guffens, een beroemd Hasselts schilder, in: *De Tijdspiegel* 2, 1947, pag. 147-150; Sassen, S.E., Godfried Egidius Guffens, in: *De Tijdspiegel* 22, 1967, pag. 2-27; Ilians, L., Godfried Egidius Guffens, Erkend of miskend, onuitgegeven eindwerk voor het graduaat in toerisme, Hasselt 1978; *Godfried Guffens, 1823-1901*, tentoonstellingscatalogus, Hasselt 1981 (met een bijna volledige lijst van zijn werken).

M. Kellens

HABETS, Joannes Josephus. Priester, historicus, archeoloog, Rijksarchivaris in Limburg.

Geboren te Oirsbeek, 27 november 1829, overleden te Maastricht, 22 juni 1893; zoon van Jan Mathijs Habets, onderwijzer, en Maria Catharina Widdershoven; tot priester gewijd te Roermond, 8 maart 1856.

Habets studeerde Latijn aan het college te Sittard (1841-1843), vervolgens humaniora en filosofie te Rolduc (1843-1852) en tenslotte theologie aan het Groot Seminarie te Roermond. Na zijn priesterwijding werd hij tot kapelaan benoemd te Hunsel (1826), Bunde (1859) en Berg en Terblijt (1862). Pas in 1878 kreeg hij de zo verhoopte pastoorsbenoeming en wel te Wolder-Oud Vroenhoven. In september 1881 werd hij door bemiddeling van Jhr Victor de Stuers aangesteld als eerste Rijksarchivaris in Limburg. Tot aan zijn overlijden in 1893 heeft hij dit ambt bekleed. Als historicus was Habets een autodidact. Sinds zijn jeugd had

hij een ware passie voor Limburgs verleden. In 1862 was hij mede-oprichter van het Limburgs Genootschap voor Oudheidkunde en Geschiedenis. Hij werd meteen tot ondervoorzitter gekozen. Hierbij hield hij een voordracht: Over de Oudheidkunde als hulppbron der Geschiedenis van het Vaderland in haar voornaamste vertakkingen. Van 1866 tot 1893 was hij voorzitter van het Genootschap en publiceerde hij talloze bijdragen in de *Publications*, het jaarboek van het Genootschap. Habets was lid van een dertigtal wetenschappelijke verenigingen in Nederland en in het buitenland, onder meer van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden (1863), de Société Royale de Numismatique Belge (1877) en de Koninklijke Akademie van Wetenschappen (1880). Als kapelaan van Berg en Terblijt ontving hij in 1865 zijn Belgische vriend Camille de Borman, die zijn hulp vroeg bij het opgraven van een Romeinse villa te Houthem-St.-Gerlach, op kosten van de Belgische regering. Later deed Habets nog opgravingen in geheel Zuid-Limburg met steun van de Belgische regering en vanaf 1885 van de Nederlandse. Op te merken valt dat hij slechts weinig en zeer summiere tekeningen over de vindplaatsen en vondstomstandigheden maakte, zodat zij voor de hedendaagse archeoloog praktisch onbruikbaar zijn. Bijzonder voor Heerlen heeft hij zich verdienstelijk gemaakt door de plaats te identificeren met het Romeinse Coriovallum.

Naast zijn werkzaamheden als archeoloog is Habets vooral als historicus belangrijk voor Limburg. Zijn hoofdwerk was wellicht De geschiedenis van het tegenwoordige bisdom Roermond, waarvan hij het eerste deel in 1875 op eigen kosten liet verschijnen. Het was een haastig compilatiewerk dat een eeuw lang de drang blokkeerde om tot een betere synthese te komen. Habets was een veelschrijver en niet altijd even kritisch. Hij was eerder een verteller, een kroniekschrijver dan een echt geleerde of vorser. Als Rijksarchivaris was zijn grote verdienste dat hij de verspreide archieven van Nederlands Limburg samenbracht en een eerste ordening doorvoerde. Rekening gehouden met de versnipperde toestand van Limburg tijdens het ancien régime en de verspreiding en vernietiging van archivalia tijdens het Franse bewind, was dit een immense arbeid. Habets' werkkracht was fenomenaal en al zijn zijn publicaties nu achterhaald, hij blijft een "monument" in de Limburgse historiografie.

Archief:

Rijksarchief in Limburg, Maastricht, Nalatenschap Habets (4 dozen en 2 portefeuilles, nog niet geïnventariseerd); Handschriftencollectie nrs

378 en 379 (zijn dagboeken, die sinds 1975 worden uitgegeven door M. Smeets in De Maasgouw, onder de titels Kronijkje van Limburg door een dorpskapelaan en Dagboek van pastoor Jos. Habets.)

Werken:

De geschiedenis van het bisdom Roermond, en van de bisdommen, die het in deze gewesten zijn voorafgegaan, 4 delen (deel 4 door W. Goosens bewerkt), Roermond 1875, 1891, 1892 en 1927; De archieven van het kapittel der hoogadellijke rijksabdij Thorn, 2 delen (deel 2 door J. Flament bewerkt), 's-Gravenhage 1889, 1899; De studiebeurzen in Nederlands Limburg, Venlo 1881; De Leenen van Valkenburg, in: P.S.H.A.L., 21, 1884, pag. 153-440 en 22, 1885, pag. 3-394. Voor een volledige lijst van zijn publicaties zie: Kessen, A., Register op de deelen 1-75 (1864-1939) van P.S.H.A.L., Maastricht 1940, pag. 56-60; Heyst, M.G.M.A. van, Auteursregister op de delen 1-80 (1879-1961) van De Maasgouw, Maastricht 1971, pag. 68-73.

Literatuur:

Flament, A.J.A., In memoriam Joannes Josephus Habets, rijksarchivaris in Limburg, in: *P.S.H.A.L.* 30, 1893, pag. 5-10; In memoriam Joannes Joseph Habets, in: *De Maasgouw* 15, 1893, pag. 53-64; Riemsdijk, T. van, J.J. Habets, in: *Jaarboek Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen* 1894, pag. 19-43; Boeren, P.C., Kritische beschouwingen bij het werk van enige Limburgse geschiedschrijvers der laatste honderd jaren, in: *P.S.H.A.L.* 100, 1964, pag. 31-47; Jamar, J.T.J., Het rijksarchief in Limburg en de archeologie, in: *Van der Nyersen Upwaert*, Maastricht 1981, pag. 351-364 (met een lijst van Habets' archeologische publicaties); Houben, A.H.H., Berg en Terblijft als bakermat van Limburgse geschiedschrijvers, in: *Van der Nyersen Upwaert*, Maastricht 1981, pag. 365-413; Ubachs, P.J.H., De "Publications" bekeken, 109 boeken Limburgse geschiedenis, 1864-1988, in: *P.S.H.A.L.* 125, 1989, pag. 33-46; Geurts, P.A.M. en Janssen, A.E.M., Ruim een eeuw geschiedbeoefening met betrekking tot de Nederlandse provincie Limburg. Enige historiografische aspecten, in: *P.S.H.A.L.* 125, 1989, pag. 47-99; Jamar, J.T.J., Archeologie en Limburg 1863-1988, in: *P.S.H.A.L.* 125, 1989, pag. 185-210.

M. Kellens

LOM, Mechtildis van. Annunciate en mystiek dichteres.

Mechtildis van Lom werd geboren te Venlo in 1600 en overleed aldaar op 29 november 1653; dochter van Hubert van Lom, schepen en burgemeester van Venlo, en Elisabeth Vogelsanck.

De orde van Annunciaten, gesticht in 1500 door de Franse koningsdochter Johanna van Valois, beleefde in het begin van de zeventiende eeuw een sterke opbloei. Dit was het gevolg van een herbezinning op het katholieke geloof zoals dat in de Contrareformatie plaats vond. In 1514 kwamen enkele Annunciaten vanuit Leuven naar Venlo om het nonnenklooster Trans Cedron te Venlo nieuw leven in te blazen. Ondanks fel verzet van de oude religieuzen werd de Reformatie in het klooster met succes doorgezet. Dit was vooral het gevolg van de intrede van jonge vrouwen uit Limburg, met name Mechtildis van Lom, Barbara van de Put, zuster van de beroemde Puteanus, en Agnes van Huyn, dochter van de heer van Amstenrade. Kenmerkend voor deze hernieuwde religiositeit waren de buitengewone verering van Maria, de ascese, zelfkastijding en zelfvernedering, die moesten leiden tot volledige onderwerping van de ziel aan de wil van God.

Deze hernieuwde kloosterbeleving komt sterk naar voren in de gedichten oftewel "liedekens" van Mechtildis van Lom. 42 van deze verzen zijn bewaard gebleven en in 1940 bij toeval herontdekt door Edgar Heynen. De verzen staan vol symboliek. Ze sluiten aan bij de Nederlandse mystieke traditie zoals wij die kennen van Ruusbroec en Herp. Slechts enkele gedichten maken daarop een uitzondering. Deze vertonen een gekunstelde versopbouw met ingewikkeld metrum en rijm die bekend zijn van de Rederijkers.

Naast "liedekens" schreef Mechtildis van Lom ook enkele "schone comediën". Dit zijn dialogen die tijdens de recreatie en feestelijke aangelegenheden ten gehore werden gebracht. Deze "comediën" moesten de sfeer van zwaarmoedigheid, die bij een strenge beleving van de ascese kon ontstaan, verdrijven. Mogelijk heeft Agnes van Huyn een bijdrage geleverd aan deze dialogen. Het is bekend dat zij samen met Mechtildis de samenspraken voordroeg.

Het werk van Mechtildis van Lom is een exponent van de christocentrische godsvrucht en tedere Mariaverering van de zeventiende eeuw.

Archief:

Kloosterbibliotheek Beyart, Maastricht, Hs Aa 10, nr 32, Keersliedekens van de XVe eeuw (!).

Literatuur:

Heynen, E., *Zuster Mechtildis van Lom, Annonciate. 1600-1653, haar leven en dichten*, Maastricht 1946; *Lexicon van de Nederlandse letterkunde*, Amsterdam 1986, pag. 264; Batta, E. (ed.) e.a., *Limburg's verleden. Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815*, Schiedam/Heerlen 1976, pag. 386-387; Michels, M., *Geschiedenis der Loretto-kapel te Genooi en de daarmede in verband staande geschiedenis der kloosters Mariëndaal te Genooi en Trans Cedron te Venlo, benevens de levensbeschrijving van zuster Agnes Maria Huyn van Amstenrade en van 23 andere zusters uit het klooster Trans Cedron, alsook de legende van de heilige Johanna van Valois, stichteres der Annonciatenorde van 1410-1916*, Venlo 1917, pag. 182-190; Wijngaards, N., *Mechtildis van Lom 1600-1653, dichteres en Annuntiate van Venlo*, Zwolle 1957; Wijngaards, N., *Liederen van Mechtildis van Lom en andere Annuntiaten, voorafgegaan door de Transcedronkroniek van Barbara de Put*, Zwolle 1957.

M. Bloemen-Van der Grinten

MANTELIUS, Johannes (latinisering van Jan Mantels). Dichter, geschiedschrijver en theoloog.

Geboren te Hasselt op 23 september 1599, overleden aldaar op 23 februari 1676; zoon van Joris Mantels en Maria Hermans.

Jan Mantels volgde van 1612 tot 1616 onderwijs aan het Jezuïetencollege te Luik. Op zeventienjarige leeftijd trad hij toe tot de Augustijner orde in zijn geboortestad Hasselt. Daar gaf hij les in de retorica. Na zijn priesterwijding op 23 september 1623 vervulde Mantelius verschillende kloosterfuncties: prefect te Luik, subprior te Hasselt en Brussel en prior te Antwerpen. In laatstgenoemde plaatsen had hij ook een aanstelling als predikant. In 1633 publiceerde hij te Antwerpen zijn eerste boek: *Dagh van Devotie*, een werkje over de christelijke liturgie en gebeden. In 1634 vertrok Mantelius naar Dowaaï om aan de universiteit theologie te gaan studeren. In 1636 behaalde hij zijn graad. Mantelius ontmoette waarschijnlijk Govaart Wendelen te Dowaaï, daar zij beiden gedichten uitwisselden met de Noordnederlandse dichteres Anna Roemer-Vischer, die in Antwerpen zat.

Tot 1639 was Mantelius prior en predikant te Ieper. In hoeverre hij daar de invloed onderging van de toenmalige bisschop van Ieper, Cornelius

Jansenius, is niet bekend, wèl dat Mantelius zijn *Speculum Peccatorum*, dat in 1637 verscheen, aan Jansenius opdroeg. In deze “spiegel der zonden” trachtte Mantelius door de geschiedenis van Augustinus en door moralistische verhalen de zondaar tot inkeer te brengen. In 1640 werd Mantelius benoemd tot visitator van de Nederduitse provincie van zijn orde, waardoor zijn werkterrein zich verplaatste naar Antwerpen en Brussel. Als afgevaardigde van zijn kerkprovincie bezocht Mantelius Rome in 1645. Onderweg deed hij ook Pavia aan. Daar behaalde hij aan de universiteit de titel van doctor in de theologie. Eenmaal terug in de Nederlanden vervulde hij nog diverse functies in Keulen, Gladbach, Brugge en Luik, om in 1655 definitief terug te keren naar zijn geboorteplaats Hasselt. Daar werkte hij vooral aan de geschiedenis van het graafschap Loon. In 1663 publiceerde hij *Hasseletum*, een uittreksel uit zijn geschiedenis van het graafschap Loon, aangevuld met een reeks biografische notities over eigentijdse auteurs uit Hasselt en het graafschap Loon met een opdracht aan Anna Catharina de Lamboy, abdis van Herkenrode. Later maakte hij een Nederlandstalige bewerking hiervan, die in 1942 onder de titel *Kroniek van Hasselt* werd uitgegeven. Naast Latijn kende Mantelius ook Grieks, zoals blijkt uit de motto's van enkele van zijn werken en uit het handschrift *Loci Communes*. Dit werkje functioneerde wellicht als zijn geestelijk en literair dagboek. Hij droeg dit boekje zijn hele leven met zich mee, luchtte daarin zijn hart en dreef een milde spot met het leven om zich heen in talrijke spreuken en gezegden.

Globaal gezien valt Mantelius' literair oeuvre in twee delen uiteen: enerzijds de godsdienstige geschriften in de traditie van de Contrareformatie, anderzijds de historische werken die voor de geschiedschrijving van het graafschap Loon van onmisbare waarde zijn.

Archief:

Hasselt, Provinciaal archief- en documentatiecentrum, *Loci Communes*, 150 fol.; *De dynastia Rummensi, excerptum ex historia Lossensis*, 23 fol., Averbode, Norbertijnerabdij, archief IV, nr 354: *Historia Lossensis*, 663 pag.

Werken:

Dagh van Devotie verdeylt in twelf uren van gheestelijcke oeffeningen ende ghebeden, Antwerpen, H. Aertssens, 1633; *Dagh van devotie verlichtende de wereldsche-duisternissen, dat is handt-boeck van christelijcke oeffeninghen ende ghebeden ...*, Antwerpen, H. Aertssens, 1634;

Speculum peccatorum aspirantium ad solidam vitae emendationem, sive, admiranda S. Augustini conversio, historica eiusdem narratione, discursibus moralibus, et emblemati adornata, Antwerpen, H. Aertsens, 1637; Hasseletum, sive ejusdem oppidi descriptio. Qua continentur totius historiae Lossensis compendium, Leuven, A. Bouvetius, 1663; Historiae Lossensis libri decem, uitg. L. Robyns, Luik, A. Barchon, 1717; Kroniek van Hasselt, uitg. C. Vanderstraeten, Hasselt 1942.

Literatuur:

Neuss, H. van, Extraits d'un manuscrit inédit de Mantelius intitulé "Locis Communes", in: *Bulletin des Mélophiles Hasselt* 18, 1881, pag. 49-58; Huysmans, C., Onze Limburgers, iets over Mantelius, in: *Limburgsch Jaarboek* 2, 1893-1894, pag. 46-58; Thönissen, J.J., s.v. Mantels, in: *B.N.* 13, 1894-1895, kol. 403-407; Melchior, J., Johannes Mantelius, in: *Limburg* 1, 1919, pag. 49-55; Hansay, A., Mélanges sur Mantélius, in: *Verzamelde Opstellen Hasselt* 9, 1933, pag. 70-85; Vanderstraeten, C. en Michiels, G., Gedichten van F.J. Mantelius, in: *Het Oude Land van Loon* 20, 1965, pag. 201-226; Droogmans, J., Een onbekende Franse vertaling van Mantelius' Historiae Lossensis, in: *Album Dr. M. Bussels*, Hasselt 1967, pag. 195-206 (met een lijst van Mantelius' werken); Michiels, G., s.v. Mantelius, in: *N.B.W.* 6, Brussel 1974, kol. 622-628; Laere, R. van, *Hasselt in boek en druk*, Hasselt 1982, pag. 58-68.

M. Kellens

PAQUAY, Jan Berchmans Marie Constant Mathieu. Geschiedkundige.

Geboren te Tongeren, 17 januari 1878, overleden te Werchter, 17 november 1936; zoon van Jan Willem Paquay, koster, en Philomena Vanderijst; tot priester gewijd te Luik, 22 september 1900.

Jan Paquay studeerde aan het college der Jozefieten te Tongeren en volgde vanaf zijn 16de jaar de opleiding voor priester. Reeds op 21-jarige leeftijd werd hij als leraar aan het Klein Seminarie te Sint-Truiden aangesteld, terwijl hij in zijn vrije uren geschiedenis studeerde aan de Leuvense universiteit onder de hoogleraren Reusens en Carechie. De

interesse voor geschiedenis was een familietraditie; zijn vader had reeds over de basiliek en het miraculeuze Mariabeeld van Tongeren geschreven en zijn oudere broer Alfons zou later een studie wijden aan Frans Titelmans.

In 1902 moest de overspannen Jan Paquay het leraarsambt opgeven en op rust gaan te Elen. Hier kreeg hij ruim de tijd voor persoonlijke lectuur en studie. Van het begin af publiceerde hij kerkhistorische bijdragen in het door Mgr Georges Monchamp in 1902 gestichte tijdschrift *Leodium*. Aan de O.-L.-V.-basiliek te Tongeren werd Paquay in 1906 tot kapelaan benoemd, met als bijkomende opdracht een cartularium van het kerkarchief samen te stellen. Het *Cartulaire de la collégiale Notre-Dame à Tongres* mag als zijn standaardwerk worden beschouwd. Daarnaast boeide hem vooral de lokale geschiedenis van zijn geboortestad en omgeving, waarvoor hij talrijke “bouwstenen” leverde in de vorm van tekstuitgaven. In 1915 werd Paquay tot pastoor benoemd te Heusden, wat hem de mogelijkheid bood zijn studies aan de universiteit te Leuven weer op te nemen. In juni 1920 promoveerde hij tot doctor in de Morele en Geschiedkundige wetenschappen met een dissertatie over de stichting van de parochies in Limburg. Te Heusden zorgde hij voor de bouw van een kerk, scholen en een hospitaal in de onmiddellijke omgeving van de mijn (de huidige parochie Berkenbos). Op 1 september 1923 werd J. Paquay pastoor-deken te Bilzen. Ook hier stimuleerde hij de bouw van scholen, patronaten enzovoort en van het Katholiek Vlaams Volkshuis (thans jeugdhuis Zoljoe en zaal Concordia). In zijn vrije tijd werkte hij onverdroten verder aan geschiedkundige publicaties. Deze schreef hij meer en meer in de Nederlandse taal, zoals de monografieën Bilzen voorheen en Tongeren voorheen.

Paquay's belangstelling ging ook uit naar met geschiedenis verwante wetenschappen, zoals de toponymie en de archeologie. Samen met Polydor Daniëls verzorgde hij een oudheidkundige inventaris van de kunstvoorwerpen in Limburg ten behoeve van de Koninklijke Commissie voor Monumenten (1914-1935). Zijn grote liefde bleef echter de paleografie en het uitgeven van oude teksten, waaraan hij de voorkeur gaf boven de interpretatieve geschiedschrijving. In zijn laatste levensjaren begon hij nog de publicatie van een zesdelige reeks *Analecta ecclesiastica Leodiensia* (1935-1936), die echter te overhaastig werd geschreven. In 1936 ging hij op rust bij familie te Werchter, waar hij kort nadien is overleden. Zijn nagelaten werk bedraagt ruim 12.000 bladzijden, wat wellicht een beeld kan geven van zijn grote werkkraft.

Werken:

Oorkonden en bescheiden van de voormalige abdij Kloosterrade, in: P.S.H.A.L., 40, 1904, pag. 90-208; Les pariosses de l'ancien concile de Tongres; y compris les conciles de Hasselt et de Villers-l'Évêque démembrés du même concile, Luik 1909; Cartulaire de la collégiale Notre-Dame à Tongres, 2 delen, Tongeren 1909-1912; Les sources de l'histoire locale dans le Limbourg, in: Bulletin de la Société Scientifique et Littéraire du Limbourg (B.S.S.L.L.), 18, 1910, pag. 5-113; Bilzen voorheen. Geschiedkundige schets, Bilzen 1926, tweede druk, aangevuld door J. Simoens, Bilzen 1977; De katholieke Vlaamsche studentenbeweging in Limburg tijdens de XIXe eeuw, Bilzen 1931, heruitgegeven met een voorwoord van S. Vandeveld, in: De Tijdspiegel, 33, 1978, pag. 1-23; Tongeren voorheen; geschiedkundige schets, Tongeren 1934.

Literatuur:

Nulens, G., In memoriam Z.E.H. Deken Paquay, in: *Limburg* 18, 1936-1937, pag. 110-121; Lyna, J., Z.E.H. Pastoor-Deken Dr. J. Paquay, in: *Verzamelde Opstellen Hasselt* 13, 1937, pag. 9-12; Keunen, J., s.v. Paquay, in: *N.B.W.* 3, Brussel 1968, kol. 641-647; Wirix, L., *Deken Paquay, geschiedkundig werk; titels van zijn geschriften; leven en werk te Heusden en Bilzen*, Bilzen 1978.

M. Kellens

PICARD (Picart), Jean-Baptiste-Joseph-François le. Orgelbouwer.

Geboren te Luik, 23 mei 1706, overleden na 1760; zoon van Philip le Picard, orgelbouwer, en Marie-Anne Delaplace.

Na het overlijden van zijn vader Philip le Picard in 1729 nam de jonge Jean-Baptiste de leiding van het bedrijf over. Hij herstelde orgels te Luik en Namen en plaatste nieuwe instrumenten in dezelfde steden, alsmede in de abdij van Vierbeek bij Leuven. Samen met zijn broer Jean-François le Picard leverde hij circa 1735 een nieuw orgel voor de Dominicanenkerk te Maastricht. Van 1739 tot 1741 bouwde J.B. le Picard het monumentale orgel van de Luikse Sint-Pieterskerk. Ondertussen werkte zijn broer aan een instrument voor de kapittelkerk te Thorn. Meestal wordt dit orgel ten onrechte aan J.B. le Picard toegeschreven. In 1742 werd Jean-Baptiste zelfs verzocht om het orgel van de St.-Donaaskerk

te Brugge te restaureren, toch wel een bewijs van de groeiende faam van de Luikse meester. Omstreeks dezelfde periode zou hij ook verscheidene orgels in Roermond en omgeving geleverd. De orgels in de minderbroederskerk en de kartuis aldaar worden op stilistische gronden aan Le Picard toegeschreven, evenals het orgel van het klooster Sint-Elisabethsdal te Nunhem. Later bouwde J.B. le Picard nog een orgel met positief en echo voor de Sint-Christoffelkathedraal te Roermond, dat in mei 1752 werd geleverd. In november 1744 sloot J.B. le Picard een contract met Anna van Croy, abdis van Herkenrode, voor de bouw van een nieuw orgel in haar abdij. De bouw van dit instrument betekende de definitieve doorbraak van Le Picard in het Land van Loon. Achtereenvolgens kreeg hij opdrachten van het kapittel van de O.-L.-Vrouwkerk te Tongeren (1750), de benedictijnerabdij te Sint-Truiden (1753) en de O.-L.-Vrouwkapel te Hasselt voor de plaatsing van nieuwe orgels. Van alle door Le Picard gebouwde orgels is het instrument in de Tongerse O.-L.-Vrouwbasiliek het best bewaard gebleven. Zijn orgels vertonen de kenmerken van de Franse rococo-types met een breed, waaivormig orgelfront en een zorgvuldige versiering. Na J.B. le Picard werd de orgelbouw naar Frans model in onze streken voortgezet door zijn leerling Guillaume Robustelly en door de Fransman Joseph Binvinat, die zich circa 1770 te Maastricht had gevestigd.

Literatuur:

Gerits, T.J., De Luikse orgelbouwer Jan-Baptist le Picard, in: *Het Oude Land van Loon* 25, 1970, pag. 101-145; Schumacher, G., La facture d'orgue liégeoise au XVIIIe siècle. La dynastie des Picards et Robustelly, licentiaatsverhandeling, Université de l'État de Liège, 1979; Het orgelbezit in de provincie Limburg, in: *Kunst en Oudheden in Limburg* 16, Sint-Truiden 1976, pag. 89 en 228; Peeters, F. en Vente, M.A., *De orgelkunst in de Nederlanden*, Antwerpen 1971, passim; Lemmens, M., De familie Graindorge. Een studie over een eeuw Luikse orgelbouw (1771-1865), in: *Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Schone Kunsten* jg 47, nr 39, Brussel 1985, pag. 169-176 en passim.

M. Kellens

PUTEANUS, Erycius (latinisering van Erik van de Put). Historiograaf, professor en lid van de Raad van Staten van de Zuidelijke Nederlanden.

Puteanus werd geboren te Venlo op 4 november 1574. Hij overleed te Leuven op 17 september 1646. Hij was een zoon van Johannis van de Put(te), burgemeester te Venlo, en Gertrudis Segers. Puteanus huwde in 1603 met Maria Magdalena Catharina della Torre. Uit dit huwelijk kwamen zestien kinderen voort.

Puteanus leerde van zijn vader de eerste beginselen van het Latijn. Vanaf zijn negende jaar bezocht hij de Latijnse school te Dordrecht. Vervolgens ging hij naar Keulen om aan het Jezuïetencollege aldaar de titel magister artium te behalen. Dit gaf hem toegang tot de universiteit. Te Leuven liet hij zich inschrijven bij de faculteit der rechten. Zijn grote leermeester werd de beroemde Justus Lipsius. Puteanus moet in die tijd al een grote naam hebben opgebouwd: de hertog van Beieren bood hem namelijk het ambt van hoofdthesaurier aan. Maar Puteanus bedankte voor de eer en ging op aanraden van zijn leermeester Lipsius naar Italië om zich verder te bekwamen in de wetenschappen. Daar bezocht hij verscheidene universiteiten, onder andere te Milaan en Padua. In laatstgenoemde stad leerde hij Galileo Galilei kennen. In 1600 werd Puteanus benoemd tot hoogleraar in de welsprekendheid te Milaan. Puteanus sleet zijn leven met schrijven en onderwijzen. Hij bouwde daarbij zo'n naam op dat de aartsbisschop van Milaan, Fredericus Borromeus, zijn vriend en vertrouweling, geen leerredenen meer tot zijn volgelingen hield alvorens Puteanus de geschriften ter goedkeuring te hebben voorgelegd. Ook Filips III, koning van Spanje, was onder de indruk van Puteanus gekomen en hij benoemde hem tot zijn historiograaf. In 1603 vertrok Puteanus naar Rome om daar manuscripten te verzamelen voor de bibliotheek van de Milanese aartsbisschop. Ook daar verkeerde hij met zeer belangrijke personen. Dat leverde hem de titel Romeins patriciër op en een benoeming tot buitengewoon hoogleraar in de rechten. Dit alles deed hem besluiten voor altijd in Italië te blijven wonen. In 1604 huwde hij te Milaan met Maria Magdalena della Torre, een afstammeling uit een oud aristocratisch geslacht.

Door de dood van zijn oude leermeester Lipsius in 1606 kwam onverwacht een einde aan Puteanus' verblijf in Milaan. Lipsius had bij de aartshertogen Isabella en Albert en de Staten van Brabant zijn vroegere leerling voorgedragen als zijn opvolger. Puteanus aanvaardde de benoeming als hoogleraar in de oude geschiedenis en Latijn te Leuven. De aartshertogen benoemden hem tevens tot lid van de Raad van Staten en tot gouverneur van de Citadel van Leuven. Het kasteel op de Cesarsberg werd hem als dienstwoning toegewezen.

In 1618 gaven de Staten van Opper-Gelre Puteanus opdracht de geschiedenis van Gelre te schrijven. De bedoeling was Filips III en de Staten Generaal te Brussel de grootsheid van Gelre te tonen en trouw aan de Spaanse koning te betuigen.

Puteanus voelde zich goed thuis in de Zuidelijke Nederlanden. In 1621 schreef hij aan Hugo de Groot: “Indien gij uw vaderland liefhebt en zoekt naar een serenere sfeer om in te leven, kom dan naar hier (de Zuidelijke Nederlanden)”. Voor Puteanus was het bewind van de aartshertogen afgestemd op een evenwichtig samenspel van Staat en Kerk van de Contrareformatie. De aartshertogen hadden dan ook alle vertrouwen in Puteanus. Zij wensten niet in te gaan op de eis van Jacobus I van Engeland om Puteanus te straffen als vermeend auteur van een hekelschrift over het Engels koningshuis. Zij geloofden in de onschuld van hun vriend.

Puteanus was bevriend met alle groten der aarde. Paus Urbanus VIII was zelfs bereid peter te worden van het jongste kind van de hoogleraar. Verschillende vorsten stuurden hem eerbewijzen en trachtten hem voor aanzienlijke bedragen in dienst te krijgen. Puteanus prefereerde het echter in de Zuidelijke Nederlanden te blijven.

De geschreven werken van Erycius Puteanus konden letterkundig wedijveren met de grote schrijvers van zijn tijd. Ze zijn verdeeld in zes soorten, namelijk welsprekendheid, wijsbegeerte, letterkunde, staatkunde, geschiedenis en wiskunde. Bij zijn dood in 1646 waren reeds 87 boeken gepubliceerd en wachtten nog eens 25 geschriften om te worden gedrukt.

Literatuur:

Hermans, F., Erycius Puteanus. De Venlose humanist, in: *Mensen in hun tijd. Twaalf Limburgse portretten*, Sittard z.j., pag. 24-31; Keuller, L., *Geschiedenis en beschrijving van Venloo*, Venlo 1843, pag. 327-337 (met vermelding van enige titels); Batta, E. (ed.) e.a., *Limburg's verleden. Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815*, Schiedam/Heerlen 1976, pag. 205, 217, 386, 393; Moreau, J.J., *Nederlandse brieven van Erycius Puteanus aan de astronoom Michael Florent van Langren*, Antwerpen 1957; Rutte, F., Erycius Puteanus, in: *De Nedermaas* 2, nr 5, 1924, pag. 58-60.

M. Bloemen-Van der Grinten

PUTEANUS, Thomas (latinisering van Van den Put(te)). Miniaturist, illustrator.

Geboren te Sint-Truiden, 11 december 1532, aldaar overleden, 23 april 1608; zoon van Wanthier van den Put(te)n, commissaris van de stad Sint-Truiden, en Elisabeth van Joeck; huwde circa 1555 Marie van den Spiegel alias A. Speculo; acht dochters en een zoon.

Over Thomas van den Putte is niet zoveel bekend. In Sint-Truiden werd hij in 1570 verkozen tot gemeenteraadslid en beheerder van het archief. In 1585 fungeerde hij als afgevaardigde van de “maréchaux” (smeden-ambacht), waartoe ook de kunstenaars behoorden, in het gilde van de “drapiers” (wolwevers). Daarnaast was hij als miniaturist en boekverluchter werkzaam, vooral in Luikse dienst. Het meest bekend zijn zijn miniaturen in het Evangelarium van de St.-Jan-de-Evangelistkerk te Luik, dat omstreeks 1565 werd gekalligrafeerd door de Luikenaar Robert Quercentius. Dit Evangelarium wordt doorgaans beschouwd als het meesterwerk van de Luikse boekverluchtungskunst in de zestiende eeuw. De illustraties zijn getekend met Thomas' monogram: P. Puteanus was ook de illustrator van een ander handschrift van Quercentius, namelijk het Liber missarum pontificalium uit 1560. Omstreeks 1575 vervaardigde hij twee miniatuurschilderijtjes op eikenhout, die twee bijbelse taferelen voorstellen, namelijk de Boodschap van de Geboorte van Izaak en de scène waarin Eliézer de hand van Rebecca ontvangt van Bathuel. In de literatuur worden, zonder overtuigende bewijsvoering echter, eveneens het schilderij “De wijding van de H. Martinus” uit de Sint-Martinuskerk te Sint-Truiden en de verluchting van een Sint-Truidens gebedenboek (thans 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 75 A 2/4) met de productie van Puteanus in verband gebracht.

Nadien trad hij in dienst bij de Luikse prinsbisschop Ernst van Beieren (1581-1612), die hem in 1582 150 Brabantse guldens schonk voor de verluchting van een boek. In 1596 ontving Puteanus eenzelfde som. Zijn kleinzoon Franciscus Wennen (1620-1675) trad in zijn spoor, zij het op minder niveau, en tekende een drietal wapenboeken, die een zeker belang hebben voor de studie van de heraldiek, de genealogie en de plaatselijke geschiedvorsing.

Werken:

Luik, Musée d'Art Wallon, Abraham en de drie Engelen; Eliézer ontvangt van Bathuel Rebecca's hand; Luik, Église St. Jean l'Évangéliste,

Evangelarium; Münster, Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Hs. 522: Liber missarum pontificalium.

Literatuur:

Bergmans, P., s.v. Puteanus, Thomas, in: *B.N.* 18, 1905, kol. 345; Thieme-Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* deel 37, Leipzig 1950, pag. 450, s.v. Monogrammist TMP; Vanaise, P., Le monogrammist de l'évangélaire dit "de Quercentius" (1564-1565) ou Thomas Van den Put(te)n dit Puteanus, enlumineur et peintre de Saint-Trond (1532-1609), in: *Le Vieux-Liège* 7, 1966-1970, pag. 54-64; Goole, F., Wapenkunde, Wapensagen, in: *De Vlaamse Stam* 3, 1967, pag. 219-223; Dedijn, C.G. e.a., Een keuze uit het kerkelijk kunstbezit van de parochies van Groot-Sint-Truiden, in: *Kunst en Oudheden in Limburg* 19, Sint-Truiden 1977, pag. 31, cat. nr 20; Stock, J. van der, Thomas Puteanus, in: *Handschriften uit de abdij van Sint-Truiden*, tentoonstellingscatalogus, Leuven 1986, pag. 167, cat. nr 29.

M. Kellens

RIVO, Radulphus de (latinisering van Roelof van der Beeke). Liturgicus.

Geboren te Breda circa 1345, overleden te Tongeren, 3 november 1403; de namen van zijn ouders zijn onbekend.

Radulphus de Rivo verbleef van 1362 tot 1366 in Italië, waar hij vermoedelijk rechten studeerde aan de universiteit van Bologna. In 1367 verhuisde hij naar Parijs om zich daar toe te leggen op de studie van het kerkelijk recht. Na het behalen van de titel "magister artium" in 1373 ging De Rivo door naar Orléans om een cursus Romeins recht te volgen. Daarna vertrok hij opnieuw naar Italië. In Rome leerde hij Grieks bij de theoloog Simon van Constantinopel. Radulphus de Rivo kon zijn studie en reizen bekostigen van een kanonikaat met prebende te Tongeren, dat hij in 1371 had gekregen. Op 30 juli 1374 werd hij zelfs benoemd tot deken van het Onze-Lieve-Vrouwekapittel te Tongeren. Dit ambt nam hij in 1383 pas effectief waar, mede omdat een tegenkandidaat zijn plaats had ingenomen. Tijdens zijn dekenaat te Tongeren voerde Radulphus in het kapittel allerlei hervormingen door op liturgisch gebied. Bovendien trok hij de touwtjes strakker aan en verbeterde de tucht on-

der de kanunniken. Eind 1390 of begin 1391 werd hij ingeschreven aan de pas opgerichte universiteit van Keulen. Welke vakken hij er studeerde of mogelijk doceerde, is niet bekend. In 1397 keerde hij terug naar Tongeren, waar hij tot aan zijn dood in 1403 zou blijven.

Radulphus was nauw betrokken bij de stichting van het klooster Korsendonk (nabij Turnhout) in 1393 of 1395 door Maria van Brabant, weduwe van Reinald III van Gelre. In zijn testament legateerde hij enkele van zijn handschriften aan dit klooster. Tevens was hij één van de advocaten van het Keulse hof, die in 1397 de levenswijze van de Broeders en Zusters van het Gemene Leven goedkeurden.

Radulphus de Rivo schreef werken op historisch, filologisch en liturgisch gebied. Op het geschiedkundige vlak zijn de *Gesta trium pontificum Leodiensium* van belang. Deze beschrijving van drie Luikse bisschoppen in de jaren 1347-1389 is terug te vinden in de uitgave van de *Geschiedenis van de bisschoppen van Tongeren, Maastricht en Luik*, die in 1616 is verschenen.

Op taalkundig gebied schreef De Rivo de *Tabula etymologiarum*, een grammatica en lijst van etymologieën van Isidorus van Sevilla.

De belangrijkste werken van Radulphus de Rivo zijn echter zijn liturgische werken. Hij was een voorstander van het observantisme, een streven van kloostercongregaties, zoals die van Windesheim, om de apostolische geest onder de geestelijkheid te herstellen door terug te grijpen naar de oude strenge kloosterregels. Hij pleitte voor het behoud van de Gregoriaanse liturgie en verzette zich tegen de afschaffing van het oude gebruik om alle psalmen in een week te lezen. De Rivo schreef liturgische boeken, vooral ten behoeve van het kapittel van Windesheim. Naast deze werken verschenen nog *De psalterio observando* en een algemene kerkelijke kalender van zijn hand.

De Rivo heeft met zijn werken bijgedragen tot de verspreiding van de geest van Windesheim onder kloosterlingen. Mogelijk kwam de stichting van het klooster "Ter Nood Gods" in Tongeren in 1624 door zijn bezieling tot stand.

Archief:

Tabula etymologiarum te Brussel, Koninklijke Bibliotheek, handschriftencabinet, nr 11, 2548.

Werken:

Gesta trium pontificum Leodiensium, Engelberti a Marca, Joannis de Arckel et Arnoldi de Horn, uitg. J. Chapeaville, *Gesta pontificum Tun-*

grensium, Trajectensium et Leodiensium, deel 3, Luik 1616, pag. 1-57; Liber de officiis ecclesiasticis, circa 1395; Calendarius ecclesiasticus generalis (uitgegeven in het hieronder geciteerde werk van C. Mohlberg).

Literatuur:

Balau, S., s.v. Radulph de Rivo, in: *B.N.* 18, 1905, kol. 548-551; Mohlberg, C., Radulph de Rivo, der letzte Vertreter der altrömischen Liturgie, in: *Recueil de travaux publiés par les membres des conférences d'histoire et de philologie* deel 29 en 42, Leuven 1911 en 1915 (met een uitgave van zijn vroegere werken); Paquay, J., Twee Tongersche beroemdheden in vroegere eeuwen, in: *B.S.S.L.L.* 50, 1936, pag. 86-106; Persoons, E., Radulphus de Rivo (Tongeren † 1403) en de moderne devotie, in: *Limburg* 38, 1959, pag. 197-204; Idem, s.v. Rivo, in: *N.B.W.* 3, Brussel 1968, kol. 703-706.

M. Kellens

SEIPGENS, Emile Anton Hubert. Toneelschrijver.

Geboren te Roermond, 16 augustus 1837, overleden te Leiden, 25 juni 1896; zoon van Henri Seipgens, brouwer, en Theresia van den Broek; huwde, 16 augustus 1860, Anna Maria Berentzen; vier kinderen.

Emile Seipgens volgde middelbaar onderwijs aan het seminarie te Rolduc (1850-1853) en aan het bisschoppelijk college te Roermond (1853-1855), waar zijn eerste toneelstuk *Les Philosophes, scène comique* werd opgevoerd. Hij behoorde in 1855 tot de oprichters van het Letterkundig Genootschap *De Lelie* te Roermond en was tevens lid van de plaatselijke toneelvereniging, de *Société Dramatique*. Dit gezelschap bracht in 1865 *Schinderhannes* op de planken, een opera-bouffe van Seipgens, geschreven in het Roermonds dialect. Het stuk werd de klassieker van de *Société Dramatique* en hield tot op heden repertoire. In 1871 werd van hem *Eine Franse Kriegsgevangene* gespeeld, een vaudeville-stuk, waarin Seipgens met milde spot de toen heersende francofilie op de korrel nam. Dit stuk won – in Nederlandse vertaling – de eerste prijs op de Internationale Toneelwedstrijd te Brussel op 20-21 juli 1873. Naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen in 1872 speelde de *Société Dramatique* Seipgens' blijspel *De leste Schlaag of Vrije Verkiezingen* in Limburg, over de manipulaties en bemoeienissen van de geestelijkheid

met de politiek. Van 1856 tot 1874 werkte hij in de bierbrouwerij van zijn vader te Roermond. In 1875 studeerde hij in Göttingen en behaalde hij zijn akte M.O. Duits. Hij was leraar te Tiel, Zutphen (1876-1883) en Leiden. In Leiden was hij tot zijn dood secretaris van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde.

In 1880 verscheen zijn novelle *De kapelaan van Bardelo*. Toneelen uit Limburg, die hem in katholieke kringen berucht maakte. Het werk verhaalt over een priester die, door twijfel ondermijnd, op zijn sterfbed bekend niet meer te kunnen geloven en hierdoor blinde woede en haat bij de dorpelingen oproept. Ook in latere novellen als *De Zwambroers* (1885) en *Rooien Hannes* (1886) vindt men een weergave van het Limburgs volksleven.

Werken:

Lijst van publicaties in de hieronder geciteerde werken van Ten Brink en Van der Goor.

Literatuur:

Brink, J. ten, Levensbericht van Emile Anton Hubert Seipgens, in: *Handelingen en Mededelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* 34, 1897, pag. 1; Prinsen, J., s.v. Seipgens, in: *N.N.B.W.* deel III, 1914, kol. 1159-1160; Smeets, M., Emile Seipgens bij ziene 50ste sfterfdaag, in: *Veldeke* 20, 1945-1946, pag. 69-73; Schillings, H., *Toneel en theater in Limburg in de 19e en 20e eeuw*, Assen 1976, passim; Goor, P.C.H. van der, Emile Anton Hubert Seipgens, zijn leven, zijn werk, in: *E. Seipgens, De kapelaan van Bardelo*, St.-Odi-lienberg 1977, pag. 87-110, met de hierin opgenomen literatuurlijst.

M. Kellens

ELISABETH VAN SPALBEEK. Moniale.

Geboren te Spalbeek (Hasselt) circa 1247, overleden na 1304; de namen van haar ouders zijn niet bekend.

ONDANKS haar zwakke gezondheid leidde Elisabeth een streng ascetisch leven, gewijd aan gebed en verstervingen. Waarschijnlijk was ze een bloedverwante van Willem van Rijckel, abt van de benedictijnenabdij te Sint-Truiden (1248-1272), die haar regelmatig een bezoek bracht en

haar geestelijk raadsman was. Omstreeks 1264 ontving zij de stigmata van de gekruisigde Christus op haar handen, voeten en in haar zijde. Vooral op vrijdagen bloedden haar wonden. Op Goede Vrijdag 1267 verschenen de sporen van Jezus' doornenkroon op haar voorhoofd. Zij bezat tevens paranormale gaven als telepathie en bilocatie (het gelijktijdig aanwezig zijn op twee verschillende plaatsen). Haar levensverhaal werd geschreven door de cisterciënzer monnik Philippus, abt van Clairvaux (1262-1273), die in 1267 de abdij van Herkenrode visiteerde en daar over het wondere leven van Elisabeth werd geïnformeerd. Na 1277 trad Elisabeth in bij de monialen van Herkenrode, waar zij na 1304 overleed. In het menologium van de cisterciënzers werd zij ingeschreven op de dag van 19 oktober.

Elisabeth is nooit als "heilige" gecanoniseerd; ze werd wèl als dusdanig vereerd door de lokale bevolking. De huidige Kapel van O.-L.-V. Boodschap te Spalbeek zou, volgens de legende, op de plaats van haar ziekbed zijn gebouwd. In het koor van deze kapel bevinden zich enkele gotische muurschilderingen, vermoedelijk uit de late vijftiende eeuw, maar ingrijpend gerestaureerd.

Archief:

Luik, universiteitsbibliotheek, Hs. 220, fol. 119-130, Vita Beatae Elysa-beth quae fuit oriunda de patria Leodiensis prope Erkenrode (15de-eeuws handschrift); Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Hs. 2864-2871, fol. 94-109v, Vita Elisabeth sanctimonialis in Erkenrode ordinis cyster-ciencis Leodiensis dyocesis, uitgegeven in: Acta Sanctorum, oktober, deel 8, Parijs 1866, pag. 384-399 en in: Catalogus codicum hagiographi-cum bibliothecae regiae Bruxellensis, deel 1, Brussel 1886, pag. 362-378.

Literatuur:

Awaigne, H. de, *Abrégé de la vie admirable et prodigieuse de la bien-heureuse Elisabeth de Spalbeek, religieuse au Noble Monastère d'Her-ckenrode*, Luik 1655, tweede druk Luik, P. Danthez, 1701²; Bussels, A., Was Elisabeth van Spalbeek cistercienserin in Herkenrode?, in: *Cîteaux in de Nederlanden* 2, 1951, pag. 43-54; Geenen, G., De woonplaats der "Heilige" Elisabeth van Spalbeek, in: *De Tijdspiegel* 17, 1962, pag. 11-15; Dimier, A., s.v. Elisabeth, in: *Dictionnaire d'Histoire et de Géogra- phie ecclésiastiques* 15, 1963, kol. 224-225; Kaster, K.G., s.v. Elisabeth van Spalbeek, in: *Lexicon der christlichen Ikonographie* deel VI, Rome enz. 1974, kol. 132; Neutelaers, J., Wetenswaardigheden over Spal-

beek, deel 2. Een lokale heilige: Elisabeth van Spalbeek, in: *Demergolfjes Spalbeek* nr 11, juli 1975, pag. 5-7; Opsomer, C., Abbaye de Herkenrode à Curange, in: *Monasticon belge*, t. VI, *Province de Limbourg*, Luik 1976, pag. 137 en 141; *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur*, Deel 6n 1 (A-Ha), *Provincie Limburg. Arrondissement Hasselt*, Gent 1981, pag. 420-423.

M. Kellens

JAN VAN STEFFESWERT. Beeldsnijder.

Waarschijnlijk geboren te Stevensweert eind vijftiende eeuw, overleden na 1524; over zijn ouders is niets bekend.

Jan van Steffeswert is de eerste en enige Maaslandse tot nog toe gekende beeldsnijder uit de vroege zestiende eeuw, die zijn werken signeerde en meestal ook dateerde. Over zijn persoon is vooralsnog niets bekend. Misschien kan hij worden geïdentificeerd met een Jan van St.-Stevensweert, die in het gichtenregister van de schepenbank te Vliermaal wordt vermeld. Deze was gehuwd met Mechteld Keykens uit Vliermaalroot en liet in 1533 aan zijn dochter het vruchtgebruik van de hoeve van zijn overleden echtgenote. Mogelijk kan verder archiefonderzoek hierover uitsluitsel brengen. Tot nog toe kent men van Jan van Steffeswert een tiental gesigioneerde werken, waarbij nog een dertiental beelden of beeldengroepen aansluiten, die met vrij grote zekerheid aan hem worden toegeschreven. Hij signeerde zijn beelden met: Ian Bieldesnider van Weerd (1508), Ian van Weerd (1509), Ian (1510, 1511), Ian van Steffeswert (1513) en Ian Bieldesnider (1524). Dat het bij al deze namen om dezelfde kunstenaar gaat, blijkt uit de stilistische verwantschap tussen de diverse beelden en door het persoonlijke meesterteken, dat op acht van de elf gesigioneerde beelden is aangebracht: een door een kruisje bekroonde gelijkzijdige driehoek, in het midden met een horizontale lijn doorsneden, waaronder een sterretje of punt is geplaatst. () Hierbij dient opgemerkt dat de plaats Stevensweert ook Weerd werd genoemd en dat Bieldesnider Jans beroep was. Jan van Steffeswert is een markante overgangsfiguur tussen de laat-gotiek en de vroege renaissance. Dat hij circa 1524 werd aangezocht voor het vervaardigen van een Marianum te Aken wijst erop dat hij in zijn tijd een befaamd beeldsnijder moet zijn geweest. Hij beeldhouwde vooral St.-Annatritsen en afzon-

derlijke heiligenfiguren. Typerend voor zijn werk zijn de baardige en expressieve mannenkoppen, terwijl de vrouwelijke figuren eerder maniëristisch zijn gebeeldhouwd, met popperige, uitdrukingsloze gezichtjes. De kledij is zorgvuldig en gedetailleerd uitgewerkt, met zware, grillig gevormde plooien. Opvallend is ook dat hij zijn beelden aan de achterkant met evenveel zorg voor het detail afwerkte als de voorzijde.

Werken:

St.-Anna-te-Drieën (Maastricht, O.-L.-V.-basiliek, Pey-Echt, 1511, Tüddern, 1513); reliekbuste van de H. Amelberga (Susteren); H. Maria Magdalena (Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, 1509); Madonna op de maansikkel (Oscott, Engels St. Mary's College); Madonna in de stralenkrans (Aken, Domkerk, 1524); St.-Jan-in-disco (Luik, Compagnie de Charité, 1508); H. Jozef met Kind (Heythuysen); H. Bisschop (Maastricht, Bonnefantemuseum); St.-Christoffel (Maastricht, O.-L.-V.-basiliek); H. Caecilia (Maastricht, St. Matthiaskerk); H. Hubertus (Bokrijk, Openluchtmuseum, 1510), dit beeld is afkomstig uit de Hubertuskapel van Erpekom (Grote Brogel).

Literatuur:

Timmers, J.J.M., De beeldhouwer Jan van Stevensweert, in: W. Sangers en A.H. Simonis, *Er ligt een eiland in de Maas. Geschiedenis van Stevensweert en Ohé en Laak*, Echt 1955, (Arnhem 1978²), pag. 321-326; Quadflieg, E., Jan Bieldesnider van Weerd der Meister der Aachener Strahlenkranz-Madonna, in: *Aachener Kunstblätter* 30, 1965, pag. 100-130; *Jan van Steffeswert, vroeg 16e eeuw Maaslands beeldhouwer*, tentoonstellingscatalogus, Hasselt 1966; Timmers, J.J.M., *De Kunst van het Maasland, deel II*, Assen 1980, pag. 300-305; Smets, L., Twee genaamtekende en gedateerde beelden uit Limburgse bedehuizen. Bijdrage tot de studie van het werk van Jan van Steffeswert en Walter Pompe, in: *Archivum Artis Lovaniense, bijdragen tot de geschiedenis van de kunst der Nederlanden, opgedragen aan Prof. Em. Dr. J.K. Steppe*, Leuven 1981, pag. 189-196; Deneke, B. e.a., *Europäische Volkskunst*, supplementband 5, *Propyläen Kunstgeschichte*, Frankfurt/Berlijn/Wenen 1980, pag. 277, ill. 419; Didier, R. en Smets, L., *Jan van Steffeswert, Maaslands beeldhouwer uit het begin van de 16de eeuw*, tentoonstellingscatalogus, Stevensweert/Ohé en Laak 1988.

M. Kellens

WENDELEN, Govaart. Astronoom, jurist en geestelijke.

Geboren te Herk-de-Stad in 1580, overleden te Gent op 24 oktober 1667; zoon van Nicolaas Wendelen, schepen te Herk-de-Stad, en Elisabeth Cornelis.

Govaart Wendelen kreeg zijn eerste onderwijs aan de Latijnse school van Hendrik Alen in zijn geboorteplaats. Vervolgens ging hij naar Doornik om aan het Jezuïetencollege zijn studie in de humaniora te voltooien. In 1597 liet hij zich inschrijven aan de universiteit van Leuven, maar al na een jaar wijzigde hij zijn plannen. Hij wilde in Praag lessen gaan volgen van de Deense astronoom Tycho Brake (1546-1601). Door ziekte en geldgebrek moest hij echter zijn reis onderbreken in Neurenberg. Nadat hij was hersteld, ging hij niet door naar Praag maar naar de Provence. Aan de universiteit van Orange behaalde hij zijn doctoraal rechten en legde hij zich toe op de astronomie. Het benodigde geld voor deze studies verdiende hij als huisleraar bij de familie André d'Arnaud te Forcalquier. In 1612 keerde hij naar zijn geboortestad terug. In 1617 werd hij er rector aan de Latijnse school. Na zijn priesterwijding in 1620 werd hij tot pastoor benoemd in het nabijgelegen Geetbets (Brabant). Hier raakte hij in conflict met zijn parochianen en de abdij van Vlierbeek over het innen van de tienden. De juridisch geschoolde dorpspastoor wist echter het pleit in zijn voordeel te beslechten. Het parochieregister dat hij bijhield, bevat interessante gegevens over de lokale geschiedenis, onder andere over de pest die het dorp in 1629-1630 teisterde en de remedie die daarvoor van toepassing was. In 1633 werd Wendelen tot pastoor van Herk-de-Stad benoemd. In datzelfde jaar schonk aartshertogin Isabella hem een kanonikaat met prebende, verbonden aan de kerk van Onze-Lieve-Vrouw te Condé in Henegouwen. Wendelen vervulde dit ambt niet zelf, maar reisde toch enige malen naar Condé om van daaruit de universiteit van Dowaai te bezoeken.

Govaart Wendelen heeft zich intensief met de wetenschappen van zijn tijd beziggehouden, met name met de astronomie. Hij publiceerde boeken over abnormale verschijnselen van zon en maan: in 1624 *Loxias seu de obliquitate solis diatriba* en in 1644 *Eclipses lunares*, een standaardwerk over maansverduisteringen. Op rechtskundig gebied verscheen in 1649 *Leges Salicae illustratae*, een studie over de Salische wetten. In dit werk situeerde Wendelen de bakermat van de Merovingische rechtspraak in zijn eigen geboortestreek, dit in tegenstelling tot de gangbare

mening van voornamelijk Duitse auteurs die het gebied rond de Sale-
rivier als oorsprong van de Salische wetten zagen.

Govaart Wendelen was vooral geïnteresseerd in de problematiek van de
chronologie, datering en geografische plaatsbepaling. Hij liet zich hier-
bij leiden door zijn astronomische waarnemingen. Zo berekende hij de
dood van St.-Servatius te Maastricht en kwam op het jaar 384 uit. Wen-
delen was één der eersten in de Nederlanden die het heliocentrale stel-
sel van Copernicus en Galilei accepteerde en propageerde. In tegenstel-
ling tot Galilei echter heeft hij nooit moeilijkheden ondervonden met de
kerkelijke overheid. In 1648 ontving Wendelen een benoeming tot officiaal
oftewel voorzitter van de bisschoppelijke rechtbank te Doornik. In
1650 verhuisde hij van Herk-de-Stad naar zijn nieuwe werkgebied. Hier
publiceerde hij in 1658 zijn *Lampas Dodecaluchnos*, een synthese van
zijn astronomische kennis, in twaalf stellingen ondergebracht. In 1659
nam Wendelen ontslag als officiaal en ging met emeritaat te Gent, waar
hij onderdak vond bij zijn neef J.B. Moerkerke.

Tijdens zijn leven was Govaart Wendelen een bekend geleerde: hij cor-
respondeerde met Erycius Puteanus, Constantijn Huygens en de Zuid-
franse theoloog Gassendi. Na zijn dood echter raakte hij snel in verge-
telheid.

Archief:

Brussel, Handschriftenkabinet, nr 19112, *Epistolae variorum ad
Puteanus* (een briefwisseling tussen Wendelen en Puteanus). Verder
zijn er nog handschriften van Wendelen bewaard in het Algemeen
Rijksarchief te Brussel en in de stadsbibliotheek te Brugge. Zie
hiervoor: Bosmans, H., *Sur les papiers de l'astronome Wendelen
conservés aux archives générales du Royaume à Bruxelles*, 33, 1908-
1909; Silverijser, F., *Les autographes inédits de Wendelen à la Biblio-
thèque de Bruges*, in: *Annales de la Société scientifique de Bruxelles*,
52, 1932.

Werken:

Loxias seu de obliquitate solis diatriba, Antwerpen, H. Verdussen,
1629; *De diluvio*, Antwerpen, H. Verdussen, 1629; *Aries seu aurei vel-
leris encomium*, Antwerpen, B. Moretus, 1632; *Eclipses lunares ab an-
no 1623 ad 1643 observatae*, Antwerpen, H. Verdussen, 1644; *Leges Sa-
licae illustratae, illarum natale solum demonstratum, cum glossario Sa-
lico vocum Aduaticorum*, Antwerpen, B. Moretus, 1649; *Lampas Do-
decaluchnos*, Doornik, A. Quinque, 1658.

Literatuur:

Paige, C. le, Un astronome belge du XVIIe siècle, Godefroid Wendelen, in: *Bulletin de l'Académie royale de Bruxelles* 3de serie, 20, 1890, pag. 209-277; Silverijser, F., Godefroid Wendelen. Sa vie, son ambiance et ses travaux (1580-1667), in: *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois* 58, 1934, pag. 91-158 en 60, 1936, pag. 137-190 (met een overzicht van zijn geschriften, pag. 91-96); Zwartebroekx, H.J., Wendelen, in: *N.B.W.* 4, Brussel 1970, kol. 944-951; Laere, R. van, Godfried Wendelen 1580-1667, in: *Spiegel Historiae* 15, 1980, pag. 544-549 (portret); Dikkelen, J. van, Bij de vierhonderdste verjaardag van de geboorte van Govaart Wendelen (1580-1667), in: *Het Oude Land van Loon* 35, 1980, pag. 5-33.

M. Kellens

WOLTERS, Mathias Joseph. Waterstaatkundige en historieschrijver.

Geboren te Roermond, 17 maart 1793, overleden te Gent, 21 april 1859; zoon van Jan Christiaan Wolters, zadelmaker, en Maria Josepha Schonken; huwde te Sas-van-Gent (Zeeuws-Vlaanderen), 3 augustus 1829, Rosalie Cornelie Louise Verschaffel; een zoon en twee dochters.

Op vrij jonge leeftijd trad Wolters in dienst bij de Franse belastingontvanger te Roermond. Circa 1810 volgde hij deze naar Parijs, waar hij vertegenwoordiger was voor een zijdefabrikant uit Lyon. In zijn vrije tijd volgde Wolters lessen aan de École Polytechnique. Omstreeks 1820 keerde hij naar Limburg terug, want in dat jaar werkte hij mee aan de uitbreidingswerken van de zogenaamde verdedigingswerken te Maastricht. Van 1822 tot 1824 was hij betrokken bij de aanleg van de Zuid-Willemsvaart ten noorden van Maastricht en van 1825 tot 1828 bij de aanleg van het kanaal Gent-Terneuzen. De Belgische regering benoemde hem na 1830 tot "conservator" van de Zuid-Willemsvaart en het kanaal Gent-Zelzate. In 1837 werd hij tot hoofdingenieur van Bruggen en Wegen in de provincie Oost-Vlaanderen benoemd. In deze functie voerde hij grote werken uit om de afwatering in die streken te verbeteren. Als bouwkundig ingenieur bouwde hij in de jaren 1840-1850 het bisschoppelijk paleis te Gent en de parochiekerken te St.-Amandsberg, Heusden, St.-Denijs-Westrem, Viane en De Klinge, alle in neo-gotische stijl. In zijn vrije tijd schreef hij verscheidene werken over de Lim-

burgse geschiedenis. Hij publiceerde hierover ook in het tijdschrift *Messenger des Sciences historiques*. Aanvankelijk publiceerde hij anoniem, later onder zijn initialen M.J.W. Wolters schreef in het Frans onder het Nederlandstalige motto: “Waer men des voorouders daden eert, daer is in hert, en zin en waerheid ook nog een vaderland”. In het tijdschrift *Messenger des Sciences historiques* schreef hij tevens een zestal artikelen. Zijn werken handelen onder meer over het ambt Montfort, de graafschappen Rekem, Horn, Gronsveld, Kessel, Duras en kleinere heerlijkheden, de landcommanderij van Alden Biesen, de abdijen van Averbode, Herkenrode en Nonnemielen en de adellijke stiften van Munsterbilzen en Thorn.

Literatuur:

Saint Genois, Baron de, Notice nécrologique – M.J. Wolters, in: *Messenger des Sciences historiques*, 1859, pag. 388-394; Swarts, F., s.v. Wolters, in: *B.N.* 27, 1938, kol. 396-397; Smeets, M.K.J., Mathias Joseph Wolters, waterstaatkundige en historieschrijver, in: *De Maasgouw* 79, 1960, kol. 101-110 (met een lijst van zijn werken, kol. 106-107).

M. Kellens